

Obsah

Úvod	2
1. Osobnosť Alfreda Müller-Armacka v historicko-ekonomickom kontexte.....	4
1.1 Život.....	4
1.2 Dielo Alfreda Müller-Armacka	5
1.2.1 Ekonomické spisy zaoberajúce hospodárskym cyklom	6
1.2.2 Sociologické spisy.....	8
1.2.3 Sociálne trhové hospodárstvo	11
2. Ideové zdroje a hodnotová základňa sociálne trhového hospodárstva	12
2.1 Ideové zdroje	12
2.1.1 Klasická liberálna ekonómia a sociálne trhové hospodárstvo	13
2.1.2 Socializmus a sociálne trhové hospodárstvo	15
2.1.3 Ordoliberalizmus a sociálne trhové hospodárstvo	17
2.2 Hodnotová základňa.....	20
2.2.1 Princíp individuality.....	20
2.2.2 Princíp solidarity	21
2.2.3 Princíp subsidiarity	22
3. Výstavba a fungovanie sociálne trhového hospodárstva a jeho prerod na štát blahobytu	23
3.1 Menová reforma	23
3.2 Hospodárska reforma	26
3.3. Prvá fáza sociálne trhového hospodárstva	28
3.4 Druhá fáza sociálne trhového hospodárstva.....	30
3.5 Tretia fáza sociálne trhového hospodárstva	32
3.6 Štvrtá fáza sociálne trhového hospodárstva	34
4. Implikácie pre súčasnú hospodársku politiku	36
4.1 Podpora individuality.....	37
4.2 Stabilita cenovej hladiny	40
4.3 Politika podporujúca súťaž.....	41
4.4 Sociálne opatrenia v zhode s trhovým mechanizmom.....	42
4.5 Vzájomná závislosť všetkých oblastí kontrolovaná štátom (tvorba legislatívneho rámca v súlade s ordoliberalnými odporúčaniami)	43

Úvod

Moja bakalárska práca patrí do ekonomicko-historickej oblasti. Zaoberá sa sociálne trhovým hospodárstvom, konceptom formujúcim nemeckú hospodársku politiku od konca druhej svetovej vojny prakticky po súčasnosť a osobnosťou Alfreda Müller-Armacka, zakladateľa tohto konceptu.

Prvá polovica minulého storočia býva z hľadiska hospodárskeho a spoločenského usporiadania v literatúre často označovaná ako „obdobie experimentov“¹. Ekonomický rámec európskych štátov podliehal neustálym zmenám realizujúcim hospodárske systémy začínajúce *laissez-faire* liberalizmom a končiace totálnou štátnou kontrolou. Po vojne, kedy sa hľadal vhodný systém pre nový nemecký štát sa viedla búrlivá diskusia o jeho budúcom hospodárskom charaktere. V tomto období Müller-Armack prvýkrát prezentuje svoj koncept. Jednalo sa o istý druh kompromisu medzi trhovým hospodárstvom garantujúcim (nielen) ekonomickú slobodu ale aj sociálne zabezpečenie (absencia, ktorého bola jedným z hlavných argumentov socialistov proti trhovému hospodárskemu systému). Syntéza bola založená na nadradenosti trhového procesu z hľadiska efektivity a uspokojenia individuálneho dopytu, ktorý bol ale navyše doplnený štátnym dozorom zabezpečujúcim dohľad nad prípadným zneužívaním hospodárskej moci, nad produkciou negatívnych externalít a starajúcim sa o jedincov neschopných nájsť uplatnenie na trhu práce. Spolková republika Nemecko nakoniec tento koncept prijala a v nasledujúcich rokoch dosiahla neobyčajný hospodársky rast bežne nazývaný hospodárskym zázrakom. Koncept je dodnes podstatnou súčasťou nemeckej hospodárskej politiky, hoci praktická aplikácia sa počas minulých 40-tich rokov menila v závislosti na konkrétnych okolnostiach.

Moja prácu som rozdelil do štyroch kapitol, v prvej sa budem venovať osobnosti a dielu Alfreda Müller-Armacka, bližšie objasním jeho prácu v neekonomických vedných odboroch a osobnosti a myšlienkové smery formujúce jeho názory.

V druhej kapitole sa pokúsim vykresliť, ako sa tieto názory odrazili v samotnom koncepte sociálne trhového hospodárstva. Priblížim spôsob, ktorým sa Müller-Armackovi podarilo spojiť natoľko odlišné ekonomické doktríny do jedného usporiadaného celku

¹ SCHUMPETER, J. A. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. alebo MÜLLER-ARMACK, A. *Unsere Jahrhundert der Ordnungsexperimente*. In TUCHFELDT, E., DÜRR, E. (ed.) *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. Bern: Verlag Paul Haupt, s. 234-236.

a nakoniec vymedzím základné princípy, na ktorých je sociálne trhové hospodárstvo postavené.

V tretej kapitole sa budem venovať implikácii konceptu do praxe. Zameriam sa hlavne na počiatočné obdobie, kedy boli uskutočnené 2 dôležité reformy - menová a hospodárska. Ďalej budem sledovať následný vývoj nemeckej ekonomiky až do štádia v súčasnosti nazývaného štátom blahobytu.

Vo štvrtej kapitole sa na základe predchádzajúceho textu pokúsím odvodiť odporúčania vhodné pre zlepšenie stavu súčasných stredoeurópskych ekonomík. Táto kapitola je bude založená hlavne na vlastnom názore ako na Müller-Armackovov systém tak aj na stav týchto ekonomík.

1. Osobnosť Alfreda Müller-Armacka v historicko-ekonomickom kontexte

1.1 Život

Alfred August Arnold Müller-Armack sa narodil 28. júna 1901 v Essene, v rodine Hermanna Justusa Müllera, manažéra firmy Krupp a jeho ženy Elise Dorothee Armackovej. Po skončení základného a stredoškolského vzdelania, študoval ekonómiu, sociológiu a filozofiu na univerzitách v Gießene, Freiburgu, Mníchove a v Kolíne. Doktorát obhájil na Fakulte ekonomických a sociálnych vied Kolínskej Univerzity s dizertačnou prácou *Problém krízy v teoretickej sociálnej ekonomike (Das Krisenproblem in der theoretischen Sozialökonomik)* v roku 1923. V roku 1926 sa stal docentom na rovnakej fakulte s habilitačnou prácou *Ekonomická teória konjunkturálnej politiky – pokus o reformáciu doktríny absolútnej nadprodukcie (Ökonomische Theorie der Konjunkturpolitik – Versuch einer Neubegründung der absoluten Überproduktionslehre)*. Na Univerzite v Kolíne zostal potom ešte ďalších 12 rokov, ako vyučujúci, a od roku 1934 už ako profesor. V tomto roku sa aj oženil. Za manželku si vzal Irmgard Fortmannovú, s ktorou mal neskôr jediného syna Andreasa. Ludwiga Erharda, z ktorého sa neskôr stane jeho blízky spolupracovník stretol na schôdzke u Wilhelma Versohlana (1941). Neskôr prešiel na Univerzitu v Münsteri, kde pracoval až do roku 1950. Tu sa venoval najmä politickej ekonomii a kultúrnej sociológii so zvláštnym dôrazom na sociológiu náboženstva. Navyše tu v roku 1941, spolu s Ernstom Hellmuthom Vitsom založili *Výskumný ústav pre všeobecné a textilné trhové hospodárstvo*² (*Forschungsstelle für Allgemeine und Textile Marktwirtschaft*). Na začiatku svojej kariéry (v 1933) nakrátko veril, že Tretia ríša pomôže Nemecku prekonať politickú a hospodársku krízu zdedenú po Weimarskej republike. V tomto období vydáva spis *Myšlienka štátu a hospodárske usporiadanie v novej ríši (Staatsidee und Wirtschaftsordnung in Neuen Reich)*, v ktorom sa ideologicky stotožňuje s národným socializmom. Už počas druhej svetovej vojny, pod vplyvom skúseností s aplikovanou plánovanou ekonomikou hľadá iné riešenie. Krátko po vojne začína byť opäť verejne činný a rýchlo sa vracia do akademických kruhov. V roku 1946 vydáva knihu *Hospodárske riadenie a trhové hospodárstvo (Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft)*, v ktorej prvýkrát zavádza termín „sociálne trhové hospodárstvo“. Túto knihu začína slovami: „Vytvorenie nového hospodárskeho poriadku musí byť cieľom budúcej

²FATM je jedným z najstarších výskumných ústavov zaoberajúcich sa nielen výskumom orientovaným na textilný priemysel ale aj všeobecne na trhové segmenty ako sú marketing, spotrebiteľské správanie, globalizácia a iné.

nemeckej hospodárskej politiky. Túto úlohu nemôžeme prenechať budúcnosti, je bezprostredne aktuálna.“³ V súlade s touto myšlienkou koncept ďalej rozpracoval a neskôr sa aktívne podieľal na jeho realizácii. V roku 1947 bol ako jeden z prvých nemeckých mysliteľov pozvaný do *Mont Pèlerin Society*. O rok neskôr sa stal spoluzakladateľom vedeckej poradnej komisie pre federálne ministerstvo hospodárstva. V roku 1950 prebral na Kolínskej Univerzite miesto svojho učiteľa Leopolda von Wieseho. V spolupráci s Franzom Greißom založil kolínsky *Inštitút pre hospodársku politiku (Insitut für Wirtschaftspolitik an der Universität zu Köln)*. Od roku 1952 pôsobil aj v štátnej správe. Najskôr ako vedúci *Politického oddelenia (Grundsatzabteilung)* na Spolkovom ministerstve hospodárstva (do roku 1958) a neskôr, v rokoch 1958–1963 sa stal štátnym tajomníkom pre európske záležitosti. V oblasti európskej a medzinárodnej diplomacie sa Müller-Armack preukazuje ako disciplinovaný a zásadám verný realista, cieľavedomý vyjednávač ale tiež vynaliezavý prostredník.⁴ Bol zástancom európskej integrácie a ako prezident ministerskej rady zastupoval Spolkovú republiku Nemecko na mnohých konferenciách a pri vyjednávaní mnohých zmlúv (napr. zakladacie zmluvy Európskeho Hospodárskeho Spoločenstva, rokovania o spoločnej európskej agrárnej politike). Na svoj post rezignuje v roku 1963, na protest proti francúzskemu zamietnutiu vstupu Spojeného kráľovstva do EHS. Prednášania na univerzite sa ale nevzdal a svoj akademický post opustil až v roku 1969. Za celoživotné dielo obdržal *Ernst-Hellmut-Vits-Preis* (1972) a o ďalšie dva roky, spolu s Ludwigom Erhardom, dostal aj *Freiherr-vom-Stein-Preis*, za zasadenie sa o slobodné hospodárske a spoločenské usporiadanie.⁵ Medzi jeho ďalšie ocenenia patrí aj *Ludwig-Erhard-Medaille* (1976) a aj doktorát *honoris causa* Viedenskej univerzity (1965). Aj potom sa ale aktívne zapája do verejného dialógu v sociálnej a ekonomickej oblasti. Zomiera 6. marca 1978, krátko pred dosiahnutím 78. narodenín.

1.2 Dielo Alfreda Müller-Armacka

Christian Watrin, jeden z popredných nemeckých ekonómov zaoberajúcich sa A. Müller-Armackom rozdelil jeho dielo do troch období⁶, ja v mojej práci toto delenie uplatním

³ MÜLLER-ARMACK, A. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str.19

⁴ WILLGERODT, H. Alfred Müller-Armack – der Schöpfer des Begriff „Soziale Marktwirtschaft“. str. 8

⁵ HOFFMANN, H. Zu Arbeit und Werk von Alfred Müller-Armack. *Wirtschaftspolitische Chronik*.

⁶ WATRIN, C. Alfred Müller-Armack – Economic Policy Maker and Sociologist of Religion. In KOSLOWSKI, P. (ed.) *The Theory of Capitalism in the German Economic Tradition: Historism, Ordo-Liberalism, Critical Theory, Solidarism*.

tiež. Dizertačná a habilitačná práca a niekoľko ďalších článkov z dvadsiatych rokov sa zaoberá hlavne teóriou hospodárskeho cyklu a hľadáním univerzálneho zákona hospodárskeho vývoja. Potom nastupuje obdobie nacistickej diktatúry, v ktorom sa uchýľuje k sociologickej ekonómii a nakoniec, po Hitlerovej porážke, prichádza obdobie sociálne trhového hospodárstva a jeho praktickej implikácie. Z rámca tohto delenia vystupuje dielo *Myšlienka štátu a hospodárske usporiadanie v novej ríši*. Ja sa mu, na základe doby vzniku, venujem v podkapitole *sociologické spisy*. Ako tvorcovi sociálne trhového hospodárstva mu niektorí⁷ vyčítajú zanedbanie prekážok súvisiacich s politickou implementáciou tohto konceptu, pretože „[p]okyny ako sloboda a sociálna spravodlivosť nie sú pre politikov jasné ciele.“⁸. Táto námietka môže byť opodstatnená, na Müller-Armackovu obranu ale treba povedať, že sa počas svojho pôsobenia na ministerstve hospodárstva aktívne podieľal na formovaní politiky prenášajúcej tento koncept do reality a preto z jeho strany ani nebolo potrebné formulovať zásady vytyčujúce línie realizácie. Po odchode z pozície tvorca hospodárskej politiky sa síce táto politika zmenila, ale bolo to podľa môjho názoru skôr zapríčinené zmenou verejnej mienky ako absenciou zásad, podľa ktorých sa malo sociálne trhové hospodárstvo ďalej prakticky vyvíjať.

1.2.1 Ekonomické spisy zaoberajúce hospodárskym cyklom

Okrem už vyššie spomínaných *Problém krízy v teoretickej sociálnej ekonomike a Ekonomická teória konjunkturálnej politiky* tu patrí ešte kniha *Zákony vývoja kapitalizmu – ekonomické, historicko-teoretické a sociologické štúdie o súčasnom hospodárskom stave*. (*Entwicklungsgesetze des Kapitalismus: Ökonomische, geschichtstheoretische und soziologische Studien zur modernen Wirtschaftsverfassung*). Tieto diela sa zaoberajú teoretickým vymedzením hospodárskej politiky, najmä problému hospodárskych cyklov.

V tejto oblasti je Müller-Armackova práca inšpirovaná Schumpeterovým vnímaným cyklom a jeho metódou dynamickej analýzy ekonomických procesov. V článku *Vedecké východiská sociálne trhového hospodárstva (Die wissenschaftliche Ursprünge der Sozialen Marktwirtschaft)* vyzdvihuje Schumpeterovu metódu dynamickej analýzy - „*Azda najcennejší a natrvalejší Marxov prínos, pokus o sociálny a hospodársky dynamický koncept, našiel v Schumpeterovej teórii hospodárskeho vývoja novú, od marxistických predpokladov*

⁷ Napr. Dr. Michael Wohlgemuth

⁸ WATRIN, C. Alfred Müller-Armack – Economic Policy Maker and Sociologist of Religion. In KOSLOWSKI, P. (ed.) *The Theory of Capitalism in the German Economic Tradition: Historism, Ordo-Liberalism, Critical Theory, Solidarism*. str. 222

oslobodenú formu, v ktorej prešiel do novej teórie [hospodárskeho] rastu.“ Navyše ho spomína aj v súvislosti s analýzou vzniku spoločenských tried, s vyvrátením marxistickej teórie imperializmu a so zmenou vnímania úlohy podnikateľa v dynamickom hospodárskom procese.⁹ Ekonomické cykly chápu obaja ekonómovia ako nevyhnutný sprievodný jav kapitalizmu. Ako obzvlášť nebezpečné vnímajú riziko neefektívnej alokácie zdrojov zapríčinenej úverovou expanziou nezávislou na predchádzajúcich úsporách. Preto sa aj Müller-Armackom navrhované prostriedky hospodárskej politiky realizujúce sa v monetárnej oblasti zameriavajú na reguláciu bankového sektoru a pomerne silnú pozíciu centrálnej banky. Odmieťa však v dvadsiatych rokoch populárne anticyklické opatrenia vo forme fixácie cien. Riešenie nevidí ani v liberálnej politike *laissez-faire*. Ním preferovaná hospodárska politika sa mala zaoberať skôr vyhladením cyklu pomocou opatrného využitia fiškálnych prostriedkov ako snahou o jeho úplne odstránenie.

Rozdiely medzi Müller-Armackom a Schumpeterom možno nájsť v otázke ďalšieho vývoja kapitalistického systému. Schumpeter, podobne ako Marx, prijíma historický determinizmus. Verí, že kapitalistický proces (v prípade, že jeho vývoj bude aj naďalej nasledovať daný trend) vyvolá spoločenské zmeny, ktoré budú znamenať jeho koniec a následný nástup socializmu „...právě úspěchy kapitalismu подрývají sociální instituce, které ho chrání, a „nevyhnutelně“ vytvářejí podmínky, v nichž sa nebude moci udržet a které nápadně ukazují na socialismus jako na jeho zřejmého dědice.“¹⁰ V knihe *Zákony vývoja kapitalizmu*, kde sa Müller-Armack zaoberá otázkou ďalšieho vývoja kapitalistickej spoločnosti, odmieta uznať determinizmus, či už sa jedná o Marxov postulát o vývoji spoločnosti k socializmu založenom na triednom boji¹¹ alebo o vyššie spomínanú Schumpeterovu teóriu. Namiesto toho nastoľuje hypotézu o „otvorenom systéme“, ktorého vývoj nemožno predpokladať. Sheila C. Dowová definuje otvorený systém je taký, kde nemôžu byť identifikované všetky dôležité premenné a kde preto nie sú známe jeho externé hranice. Takýto systém je subjektom vonkajších vplyvov, s ktorými sa nedá počítať dopredu. Navyše nevyklučuje možnosť zmeny vzájomných vzťahov neidentifikovaných premenných a dokonca aj zmeny v povahe samotných podstatných premenných.¹² Müller-Armack tak touto myšlienkou zároveň otvára otázku zmysluplnosti cieľavedomého ľudského úsilia

⁹ MÜLLER-ARMACK, A. Die wissenschaftliche Ursprünge der Sozialen Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 248

¹⁰ SCHUMPETER, J. A. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. str. 79

¹¹ MARX, K., ENGELS, F. *Manifesto of the Communist Party*.

¹² DOW, S. C. Pluralism in Economics. In GROENEWEGEN, J. (ed.) *Teaching Pluralism in Economics*. str. 28

o pretvorenie systému. V rozpore s marxistickým učením je podľa neho možné ovplyvniť budúci spoločenský vývoj. Navyše prirodzený vývoj spoločnosti vedúci k „*spoločnosti, oslobodenej od sily a donútenia, v ktorej racionálny manažment spoločného záujmu zaberie miesto politického boja*“¹³ nie je reálny (nech už by k nemu malo dôjsť pomocou liberálneho spontánneho usporiadania alebo pomocou socialistického štátneho vedenia). Ľudstvo bude musieť vždy čeliť vzácnosti zdrojov a preto je určitá umelá regulácia vzťahov a autorita nevyhnutná. Táto myšlienka sa priamo stavia proti možnosti existencie komunistickej spoločnosti v marxistickej podobe ako aj proti konceptu spontánneho usporiadania, v ktoré verili Adam Smith a ostatní predstavitelia anglickej klasickej ekonómie a v koncepte sociálne trhového hospodárstva sa premieta do úlohy štátu pri dozeraní na dodržiavanie „pravidiel hry“.

1.2.2 Sociologické spisy

V sociologickej sfére bol Alfred Müller-Armack ovplyvnený najmä Leopoldom von Wiese. Leopold von Wiese bol uznávaným nemeckých sociológom a školiteľom Müller-Armacka na Kolínskej Univerzite. Jeho záujem najviac pútal fenomén sociálnej integrácie navzdory rozdielnosti záujmov jedincov a skupín a konzistencie spoločenského systému aj napriek sociálnej nerovnosti. Ďalšou kľúčovou témou bol pre Wieseho výzkum antagonizmov, ideológií a hesiel, ktoré podľa neho nie sú nič iné ako „z vulgarizované a zjednodušené princípy“. Práve táto cesta mimo antagonizmy a ideologizovanie sa ukazuje ako rozhodujúca pre ďalšie Müller-Armackove názory.¹⁴

Müller-Armack sa sociológii venoval najmä počas obdobia nacistickej diktatúry. V rokoch 1933–1940 vôbec nepublikoval. Prvá významná sociologická práca (z roku 1941) dostala názov *Genealógia typov ekonomík (Genealogie der Wirtschaftsstile)*. Zameriava sa v nej na náboženstvo a jeho vplyv na formáciu spoločnosti. Náboženstvo je v jeho chápaní hlavným prostriedkom formujúcim spoločenské inštitúcie a ideály. Určitá predstava o svete, ktorú práve náboženstvo z veľkej časti formuje, spôsobuje „konkrétne zmýšľanie a konkrétne správanie ľudí vo ich životnom prostredí“¹⁵. Túto myšlienku dokazuje pomocou analýzy európskej histórie. Preto sa v ranom stredoveku, pod úplnou autoritou kresťanského

¹³ WATRIN, C. Alfred Müller-Armack – Economic Policy Maker and Sociologist of Religion. In KOSLOWSKI, P. (ed.) *The Theory of Capitalism in the German Economic Tradition: Historism, Ordo-Liberalism, Critical Theory, Solidarity*. str. 200

¹⁴ DIETZFELBINGER, D. *Stiltheorie und Soziale Marktwirtschaft: die religions- und wirtschaftssoziologischen Studien Alfred Müller-Armacks*. str. 36

¹⁵ HOFFMANN, H. Zu Arbeit und Werk von Alfred Müller-Armack. *Wirtschaftspolitische Chronik*, 1976, Jahrgang 25, Heft 2/3 (Widersprüche der Kapitalismuskritik: Festgabe für Alfred Müller-Armack), S. 231-236.

vierovyznania nestretávame takmer so žiadnym národným cítením a štruktúra spoločnosti, rovnako ako jej kultúra je v celej Európe veľmi podobná. Rozdiely priniesla až reformácia. Odvtedy možno európske myslenie deliť do troch hlavných prúdov, *kresťanský* – konzervatívny štýl najviac podporujúci tradičné feudálne spoločenské zriadenie, *kalvinistický* – smerujúci k liberálnej spoločnosti a demokratickej vláde a *luteránsky* – podporujúci naopak silný štát a byrokráciu. Rovnakú schému vplyvu náboženstva na spoločnosť predpokladá aj vo východnej Európe, ktorá bola pod autoritou ortodoxného kresťanstva. Hospodárska zaostalosť východoeurópskych krajín v porovnaní so západom nie je zapríčinená slabším rasovým potenciálom obyvateľstva ale rozdielom v hodnotovom rebríčku¹⁶. Podľa Müller-Armacka nemožno otázku slabšieho výkonu východoeurópskych ekonomík odpovedať ich neschopnosťou dosiahnuť porovnateľné výsledky so západom ale skôr ich ľahostajnosťou k týmto výsledkom daným rozdielnym systémom hodnôt. Ortodoxná cirkev, na rozdiel od katolíckej, ktorá pokladá „svetské záležitosti“ za dôležité a pokúša sa pôsobiť na konanie veriacich v materiálnom svete, považuje život na zemi za relatívne nedôležitý a preto nemá žiadne ambície upravovať svetské pomery podľa „božích zákonov“. Vo východnej kultúre má teda materiálny svet oveľa menšiu váhu ako v západnej. Toto aj je príčinou, prečo sa v štátoch s ortodoxným kresťanstvom nezrodila rivalita medzi cirkvou a štátom. Táto rivalita totiž viedla v západnej Európe k liberálnemu myslieniu, ktoré sa stalo ďalším podstatným prvkom následného ekonomického rozvoja.

V ďalšej knihe *Storočie bez Boha (Das Jahrhundert ohne Gott)* hľadá korene hnutí vládnučích dobovej verejnej mienke. Kritickým obdobím v tomto smere je osvietenstvo, ktoré na jednej strane položilo základy, od transcendentálneho sveta odvráteného, racionálneho myslenia stojaceho za následným ekonomickým rastom ale na druhej strane vytvorilo priestor pre nové filozofické smery, z ktorých sa mohli neskôr vyvinúť totalitné režimy.

V roku 1949 vydáva *Diagnózu našej súčasnosti: Kurčenie našej myšlienkovohistorickej pozície (Diagnose unserer Gegenwart. Zur Bestimmung unseres geistesgeschichtlichen Standorts)*. V prvej časti sa snaží nájsť korene nemeckého duchovného vývoja, ktorý umožnil režimu ako nacizmus, získať takú popularitu. V súlade s prechádzajúcou knihou *Storočie bez Boha* vidí príčinu ústupu náboženského svetonázoru a jeho nahradenie politickým svetonázorom. „*Na miesto náboženstva postavilo 19. storočie politický svetonázor, ktorý nutne viedol k tomu, že sa vtedajšie samostatné stránky politickej organizácie zabsolútnili a sprimitizovali na jediný cieľ. Z takého nebezpečného*

¹⁶ Toto tvrdenie je v priamom rozpore s nacistickou ideológiou nadradenej rasy, preto niektorí súčasní nemeckí ekonomickí historici predpokladajú, že s nacistickou ideológiou prestal súhlasiť ešte počas vlády režimu.

*zabsolutizovania všemohúcnosti štátu a národných záujmov vznikla koncepcia totalitných štátov.*¹⁷ Vývoj nemeckého myslenia pred 2. svetovou vojnou prirovnáva k letokruhom stromu a identifikuje 6 hlavných „letokruhov“¹⁸

1. Vplyv západnej kresťanskej tradície
2. Rastúce rozdiely medzi západnou a východnou kresťanskou tradíciou
3. Ďalšie rozdiely plynúce z reformácie
4. Všetky protichodné kultúrne prúdy sa stretávajú v Nemecku
5. Nástup modernizmu prinášajúci upadajúci vplyv samotného náboženstva a nárast sekulárnej kultúry
6. Zánik aristokratickej kultúry a jej nahradenie masovou kultúrou

V čase po 2. svetovej vojne, teda v čase úplného rozkladu myšlienkových prúdov posledného storočia videl príležitosť vrátiť sa ku kresťanským základom v hodnotovom rebríčku.

Teraz sa vrátim k Müller-Armackovmu článku *Myšlienka štátu a hospodárske usporiadanie v novej ríši*. V počiatočnej fáze národnosocialistického režimu sa Müller-Armack stal jeho sympatizantom. O nacizme hovorí ako o historickom aktivizme (ako o protiklade k marxistickému konceptu nevyhnutného vývoja), ktorý konečne zmení vývoj spoločenských inštitúcií v požadovanom smere. Politická atmosféra Weimarskej republiky bola presýtená spojenectvami záujmových skupín a politických strán, ktoré sa namiesto aktívneho „tvarovania“ budúcnosti (čo bolo podľa Müller-Armacka jedným z najhlavnejších záväzkov štátu) venovali intervencionistickej politike podporujúcej príslušné hospodárske organizácie. V silnom štáte, ktorý sa konečne mal stať vedúcou silou spoločenského vývoja videl riešenie dovtedajšieho stavu, zanechávajúceho nemecké hospodárstvo na pokraj kolapsu. V onom spise vyzdvihuje nacizmus ako cestu medzi dvoma antagonistickými ekonomickými doktrínami, medzi ekonomickým liberalizmom a plánovaným hospodárstvom. V nasledujúcej epoche sa Nemci konečne mali dočkať „*štátu vedome preberajúceho zodpovednosť za vývoj ekonomiky.*“¹⁹ Jeho omylom bolo, že nastupujúcom systéme nevidel

¹⁷ MÜLLER-ARMACK, A. Zur Soziologie unserer Gegenwart. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*, str. 208

¹⁸ Na základe: WATRIN, C. Alfred Müller-Armack – Economic Policy Maker and Sociologist of Religion. In KOSLOWSKI, P. (ed.) *The Theory of Capitalism in the German Economic Tradition: Historism, Ordo-Liberalism, Critical Theory, Solidarism*.

¹⁹ MÜLLER-ARMACK, A.: *Staatsidee und Wirtschaftsordnung im neun Reich*. Citát prevzatý z WATRIN, C. Alfred Müller-Armack – Economic Policy Maker and Sociologist of Religion. In KOSLOWSKI, P. (ed.) *The Theory of Capitalism in the German Economic Tradition: Historism, Ordo-Liberalism, Critical Theory, Solidarism*.

„dôvod na nepriateľstvo voči súkromnej práci a osobnej iniciatíve.“²⁰ Túto chybu však odhalil nasledujúci vývoj.

1.2.3 Sociálne trhové hospodárstvo

Nacistická snaha o plánované hospodárstvo presvedčila A. Müller-Armacka o existencii realitou kladených neprekonateľných prekážok znemožňujúcich praktickú hospodársku politiku tohto konceptu v takej miere, v akej si to predstavujú jeho zástancovia. Preto sa od začiatku diskusie o budúcom hospodárskom usporiadaní prikláňal k trhovému riešeniu. V roku 1947 napísal spisy *K diagnóze nášho hospodárskeho stavu (Zur Diagnose unserer wirtschaftlichen Lage)* a *Riadené a trhové hospodárstvo (Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft)*, v ktorých sa snaží označiť príčiny hospodárskeho úpadku a narúšajúce tendencie plánovanej ekonomiky. Ďalšie publikácie ako *Štúdia o sociálne trhovom hospodárstve (Studien zur sozialen Marktwirtschaft)* a *Hospodárske usporiadanie a hospodárska politika: Štúdie a koncepty o sociálne trhovom hospodárstve a o európskej integrácii (Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur sozialen Marktwirtschaft und zur europäischen Integration)*, už hovorili priamo o hospodárskom usporiadaní realizovanom pod znakom sociálne trhového hospodárstva. Na rozdiel od iných ekonomických programov rozumie A. Müller-Armack pod pojmom sociálne trhové hospodárstvo celospoločenskú doktrínu. Nie je obmedzená iba na hospodársky systém, ale zasahuje do všetkých oblastí spoločnosti, pretože všetky oblasti sú navzájom prepojené²¹. Tak napríklad požaduje reformu vzdelania, kultúrnej politiky a iných. Tu treba zdôrazniť, že tento koncept je liberálny, osobnú slobodu považuje za najdôležitejšiu zložku spoločnosti. Ak teda hovoríme o reforme vzdelania alebo kultúry máme na mysli podporu výchovy a zmeny hodnotového rebríčka v prospech osobnej slobody a zodpovednosti. Realizácia konceptu sociálne trhového hospodárstva je podrobnejšie pojednávaná v 2. a v 3. kapitole.

²⁰ MÜLLER-ARMACK, A.: *Staatsidee und Wirtschaftsordnung im neun Reich*. Citát prevzatý z WATRIN, C. Alfred Müller-Armack – Economic Policy Maker and Sociologist of Religion. In KOSLOWSKI, P. (ed.) *The Theory of Capitalism in the German Economic Tradition: Historism, Ordo-Liberalism, Critical Theory, Solidarity*.

²¹ V toto tvrdenie je spoločný bod medzi sociálne trhovým hospodárstvom a nemeckým ordoliberalizmom

2. Ideové zdroje a hodnotová základňa sociálne trhového hospodárstva

2.1 Ideové zdroje

Sociálne trhové hospodárstvo je postavené na troch hlavných myšlienkových smeroch – klasickom liberalizme, a na následnom neoliberalizme, najmä na jeho modernej nemeckej vetve – ordoliberalizme a sčasti zároveň zdieľa ideály so socialistickými teóriami. Z každého z týchto smerov si ale vyberá rozličné prvky a uplatňuje ich v rozličných oblastiach. Tak z klasického liberalizmu preberá trhové usporiadanie hospodárstva ako najlepší spôsob alokácie vzácných zdrojov. Zo socializmu prvky zahrňujúce starostlivosť o jedincov reálne neschopných získať životné prostriedky na trhu. Z ordoliberalizmu potom vzájomnú závislosť všetkých sfér spoločnosti a starostlivosť o trhové mechanizmy. Hoci sú socializmus a liberálne trhové náuky v určitých aspektoch navzájom priamymi protikladmi, Müller-Armack sa pokúsil zostaviť funkčnú syntézu týchto smerov. Na oba sa pozeral ako na krajné body intervalu, v ktorom by sa reálna ekonomická politika mala pohybovať. Sociálne trhové hospodárstvo je tak určitým druhom nového modelu, založenom na kompromise medzi liberálnym „každý sám za seba“ a socialistickým „každému štát“. Treba ale zdôrazniť, že nemyslíme kompromis medzi plánovanou a trhovou ekonomikou, pretože tento kompromis ani nie je možné dosiahnuť²². Na adresu demokratického socializmu, ktorý vznikol v Nemecku na základe snahy o takýto kompromis Müller-Armack hovorí: *„V súčasnosti stojíme pred úlohou, pomocou spravodlivej a imanentnej kritiky objasniť zástancom demokratického socializmu, že protitrhový postoj odsudzuje tento systém na permanentný neúspech.“*²³ Namiesto toho sa pokúša o zjednotenie cieľov, ktoré si obe doktríny kladú. Na ich dosiahnutie už ale používa iné prostriedky, ako tie, ktoré sa v minulosti ukázali ako nesprávne. *„Obe alternatívy, medzi ktorými sa hospodárska politika doteraz pohybovala, výlučne liberálne trhové hospodárstvo a plánované hospodárstvo sú vnútorne opotrebované, a preto sa u nás musí ísť o vytvorenie novej tretej formy, ktorá nebude vágnou zmesou alebo kompromisom oboch strán, ale získanou syntézou založenou na všetkých možnostiach pohľadu našej prítomnosti.“*²⁴

²² V tomto tvrdení vychádzam z VON HAYEK, Friedrich August. *Cesta do otroctví*, kde dokazuje, že zavedenie plánovania v jednom sektore ekonomiky vedie k rozšíreniu plánovania aj do ostatných sektorov

²³ MÜLLER-ARMACK, A. Die fünf großen Themen der künftigen Wirtschaftspolitik. *Wirtschaftspolitische Chronik*, 1978, Jahrgang 27, Heft 1, S. 9–34. str.15

²⁴ MÜLLER-ARMACK, Alfred. Wirtschaftlenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str.109

2.1.1 Klasická liberálna ekonómia a sociálne trhové hospodárstvo

Hlavnou zložkou klasickej liberálnej doktríny v sociálne trhovom hospodárstve je nezastupiteľná úloha trhového mechanizmu. Trhové usporiadanie považuje Müller-Armack, za ekonomicky najefektívnejší spôsob alokácie vzácnych statkov. Na strane výroby sa v tejto oblasti inštitúcia trhu a inštitúcia deľby práce vzájomne doplňujú a podmieňujú. S rastúcou mierou (v prípade deľby práce) a s rastúcou veľkosťou (v prípade trhu) vznikajú podmienky na efektívnejšiu alokáciu zdrojov a tým pádom aj nárast blahobytu. V prípade deľby práce sa táto efektívnosť dosahuje možnosťou lepšieho využitia pridelených surovín či už pomocou úspor z rozsahu alebo vyššou efektívnosťou výrobcu na základe získaných vedomostí a zručností. Ale aj samotný trh podporuje efektívnosť a to pomocou cenového mechanizmu automaticky upravujúceho výmenné vzťahy medzi statkami s výsledkom, že dané statky budú pridelené aktérovi schopnému vyrobiť zo získaného množstva najväčší možný výstup (vzhľadom k technologickým možnostiam spoločnosti), pretože iba takýto výrobca je ochotný zaplatiť aj za zvýšenú cenu statku²⁵. Čo sa týka spotreby, efektívna alokácia je výsledkom cenového mechanizmu pridelujúceho statok spotrebiteľovi, ktorý je ochotný zaplatiť za statok vyššiu cenu, pretože mu prinesie vyšší úžitok ako spotrebiteľovi, pre ktorého je trhovú cenu už príliš vysoká. Trh a s ním súvisiaci cenový mechanizmus sú výsledkom spontánneho usporiadania spoločnosti a je v jej vlastnom záujme do tohto usporiadania nijako nezasahovať, pretože práve ono je základom nárastu materiálneho bohatstva v posledných desaťročiach. Práve tento princíp sa stal kľúčovým prvkom Müller-Armackovej hospodárskej doktríny. Nevyhnutnosť trhového usporiadania pre efektívne pracujúcu ekonomiku obhajuje dvoma hlavnými dôvodmi.

Prvým je cenový mechanizmus, ktorého prispôsobovanie sa výkyvom dopytu a ponuky poskytuje výrobcovi nevyhnutné informácie dôležité pre stanovenie finálneho výstupu ako aj pre kontrolu nákladov. „*Trhové hospodárstvo svojim variabilným cenovým a hodnotovým systémom disponuje signálnym zariadením, ktoré avizuje každú zmenu vzácnosti výrobných faktorov a vedie k zodpovedajúcemu prerozdeleniu v zmysle obmedzenia dopytu prípadne zvýšenia produkcie.*“²⁶ V plánovanom hospodárstve, voči ktorému sa na základe historických okolností pri tvorbe sociálne trhovej ekonomiky musel vymedziť a ktoré bolo v súboji o post novej hospodárskej politiky SRN jeho hlavným konkurentom, je na rozdiel voči hospodárstvu tržnému táto funkcia cien eliminovaná a výsledný, plánom daný,

²⁵ Na základe: SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů.*

²⁶ MÜLLER-ARMACK, Alfred. *Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft.* In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration.* str. 91

produkt tak odráža plánovanou autoritou odhadovaný dopyt ako skutočný dopyt jednotlivých spotrebiteľov.²⁷ Toto pokrivenie ekonomických vzťahov je navyše znásobené chýbajúcou kontrolou ziskovosti výroby. Prakticky sa teda vyrába to, o čom si autorita myslí, že je pre každého najlepšie bez ohľadu na náklady.

Ďalším dôvodom sú pozitívne následky pôsobenia konkurencie, ktorá nielen núti výrobcu upravovať produkciu a ceny v prospech spotrebiteľa („[p]rincíp súťaže, vlastný trhovému hospodárstvu, nielen stimuluje ochotu podávať výkon, ale zároveň chráni proti koncentrácii hospodárskej moci, tým že pri každom pokuse monopolistického zneužitia moci privádza na scénu rastúcu konkurenciu.“)²⁸, ale je aj prirodzeným motívom technického pokroku a hlavne jeho následného zavádzania do praxe.²⁹ („...zmysel otvoreného trhového systému leží v tom, že nepredvídateľnému technickému pokroku ponúka aj maximálne možnosti realizácie.“³⁰)

Sociálne trhové hospodárstvo prijalo sa svoj aj ďalší podstatný teorém klasickej liberálnej ekonómie a to ten, že deľba práce je navyše závislá na veľkosti trhu³¹. Na základe tejto doktríny je preto potrebné rozvíjať zahraničný obchod s čo najmenšími bariérami. „Sociálne trhové hospodárstvo nie je zviazané iba s vnútornou hospodárskou politikou, táto koncepcia môže mať vplyv dokonca aj na vonkajšie [otázky]“³². Alfred Müller-Armack bol jedným zo zástancov tejto myšlienky a aktívne podporoval európsku integráciu už od jej počiatkov.

Müller-Armack ale zdôrazňuje, že trhový mechanizmus je len prostriedok - „...trhový mechanizmus pracuje výkonnejšie ako poloautomat, ktorý potrebuje účelnú obsluhu.“³³, pomocou ktorého možno najefektívnejšie plniť ciele hospodárskej politiky. V tomto bode sa jeho poňatie výrazne odlišuje od klasického liberalizmu 19. storočia, ktorý tento prostriedok chápe ako cieľ. Táto zámena potom spôsobuje odmietanie akýchkoľvek zásahov do

²⁷ „Plánovanému hospodárstvu chýba akékoľvek kritérium pre zosúladenie dopytu a ponuky“ MÜLLER-ARMACK, Alfred. *Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft*. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 36.

²⁸ MÜLLER-ARMACK, Alfred. *Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft*. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 93.

²⁹ O efektívite investičného procesu v plánovanom hospodárstve píše bližšie napr. EUCKEN, W. *Zásady hospodárskeho rádu*. str. 144-150

³⁰ MÜLLER-ARMACK, A.: *Der Moralist und der Ökonom: Zur Frage der Humanisierung der Wirtschaft*. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 223

³¹ SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Kniha I, kap.3

³² MÜLLER-ARMACK, A.: *Die Soziale Marktwirtschaft nach einem Jahrzehnt ihrer Erprobung*. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. s. 127

³³ MÜLLER-ARMACK, A.: *Stil und Ordnung der Sozialen Marktwirtschaft*. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 235

mechanizmu, dokonca aj takých (napr. protimonopolné zákonodarstvo), ktoré by v konečnom dôsledku viedli k trhovému usporiadaniu bližšiemu liberálnej doktríne. *„Chyba liberalizmu neleží iba v chýbajúcom zaistení trhových hospodárskych foriem, ale taktiež v pasívnom prijatí výsledkov trhového procesu tak ako sú predložené s konečnou platnosťou.“*³⁴ Najväčšou slabinou klasickej liberálnej teórie je fakt, že správne funguje iba v prostredí dokonalej konkurencie. A stav dokonalej konkurencie sa v reálnom hospodárskom procese vyskytuje veľmi zriedka. V nedokonalom súťažnom prostredí prináša spoliehanie sa na spontánne usporiadanie zväčšovanie triednych rozdielov a bohatnutie úzkej spoločenskej triedy podnikateľov na úkor spotrebiteľa. Práve tento dôsledok sa stal liberalizmu osudným.³⁵ Nemecká (ale tento trend prevládal v takmer celej kontinentálnej Európe) spoločnosť vnímala sociálne otázky veľmi citlivo, čo ho do značnej miery diskriminovalo ako doktrínu pre budúcu hospodársku politiku. Len ak sa na trhový mechanizmus začneme pozerat' ako na nástroj - *výpočtový mechanizmus (Rechnungsapparat)*, ako ho často označuje A. Müller-Armack, dáva nám to možnosť prekonať tento nedostatok bez toho aby sme stratili výhody z neho plynúce, pretože *„[č]i jednoducho akceptujeme trhom dané rozdelenie príjmov, alebo ho pomocou prerozdelenia zmeníme, je výpočtovému mechanizmu ľahostajné.“*³⁶

Alfred Müller-Armack si uvedomuje nedostatky klasického liberalizmu 19. storočia a prísne sa od neho dištancuje. *„Bolo závažnou chybou liberalizmu, brať rozloženie statkov čisto na základe trhového mechanizmu ako sociálne a politicky uspokojivé a zľúčiť tak otázku účelnej technickej formy výmeny s otázkou sociálne a verejne želaného výsledku.“*³⁷

2.1.2 Socializmus a sociálne trhové hospodárstvo

Alfred Müller-Armack odmieta ako ekonomický systém plánovania charakteristický pre socialistické systémy. V plánovanom hospodárstve vidí hlavnú príčinu hospodárskych ťažkostí Nemecka počas nacistického režimu. *„...narušenie hospodárskej organizácie a*

³⁴ MÜLLER-ARMACK, Alfred. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 106

³⁵ Z prísne ekonomického hľadiska je diskutabilné nakoľko možno túto vlastnosť brať ako nedostatok trhového mechanizmu. Ak sa situáciu pozeráme z hľadiska Pareto-efektivity, nemôžeme pri posudzovaní hospodárskej politiky brať ohľad na rozdelenie bohatstva.

³⁶ MÜLLER-ARMACK, Alfred. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 114

³⁷ MÜLLER-ARMACK, A. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 106

absencia pravej spolupráce medzi produkčnými faktormi vytvorili jadro našich súčasných hospodárskych ťažkostí. Tento stav sa prvýkrát neobjavil s bombardovaním, ale ukazuje sa sčasti aj v období pred vojnou.“³⁸ Dokonca aj v otázku sociálneho pokroku považuje z veľkej časti najlepšie riešenie pomocou trhového mechanizmu. „Najjednoduchšie riešenie leží v poznatku, že funkčné trhové hospodárstvo ukryva samo o sebe, skrz impulz k produkcii, zvyšovanie výroby a nárast zamestnanosti sociálne výhody.“³⁹ Problémom zostáva iba distribúcia tohto blahobytu v spoločnosti. Práve v tejto oblasti sa čiastočne prikláňa k socialistickému riešeniu, požiadavkou zaručujúcou každému členovi spoločnosti určitú životnú úroveň. Ale na rozdiel od komunizmu sa nemá jednať o úplnú rovnosť - „Kto sa hlási k slobode ako k morálnej hodnote, k skutočnej súťaži a slobodnej tvorbe cien ako k organizačným hospodárskym princípom, pre toho neznamená sociálna spravodlivosť „každému rovnako“ ale „každému podľa toho koľko si zaslúži“ a to základe svojho výkonu.“⁴⁰

Prostriedky prijímané na dosiahnutie sociálnej istoty ale nesmú narúšať trhový mechanizmus. „Oproti sociálnopolitickým zásahom, ktoré sa dotýkajú samotnej tvorby ceny, sa zdá byť správnejšie, uskutočniť priame vyrovnanie medzi vysokými a nízkymi príjmami pomocou bezprostredného prerozdelenia.“⁴¹ Sociálna politika by sa teda mala orientovať na opatrenia ako sú rôzne prídavky a podpory, tzn. prerozdelenie výsledného produktu. Tieto prostriedky pomáhajú riešiť sociálne problémy ale nestavajú prekážky (alebo aspoň stavajú minimálne prekážky) trhovému mechanizmu. Historická skúsenosť ukazuje, že rast životnej úrovne je pevne zviazaný s trhovou ekonomikou a vládna politika by sa mala snažiť nájsť kompromis medzi očakávaným relatívnym a absolútnym bohatstvom obyvateľstva. Čo sa týka nezamestnanosti, sociálne trhové hospodárstvo neberie plnú zamestnanosť ako svoju prioritu, pretože „sme videli, že práve prezamestnanosť ničí trhový mechanizmus a ukazuje sa byť adekvátnym nechať, v záujme úrovne výkonnosti, určité kapacitné zásoby nevyužitú.“⁴² To

³⁸ MÜLLER-ARMACK, A. Das Grundproblem unserer Wirtschaftspolitik: Rückkehr zur Marktwirtschaft. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 27, 28

³⁹ MÜLLER-ARMACK, A. Die Soziale Marktwirtschaft nach einem Jahrzehnt ihrer Erprobung. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 253

⁴⁰ MÜLLER-ARMACK, A. Vorschläge zur Verwirklichung der Sozialen Marktwirtschaft. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 92

⁴¹ MÜLLER-ARMACK, Alfred. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 132

⁴² MÜLLER-ARMACK, Alfred. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 164

ale neznamená úplne liberalizovaný pracovný trh. Je to iba vymedzenie sa voči zamestnaneckej politike plánovaného hospodárstva s nulovou nezamestnanosťou. Zamestnanci môžu byť a predpokladá sa, že aj budú subjektmi legislatívy poskytujúcej im určitú ochranu. Müller-Armack napríklad nevylučuje zavedenie minimálnej mzdy, ktorá ale nesmie byť nad rovnovážnou mzdou. „*V rámci trhového hospodárstva je celkom bezproblémové, ... zaviesť minimálnu mzdu, ktorá sa bude udržiavať vo výške rovnovážnej mzdy, aby sa zabránilo jej svojvoľnému znižovaniu.*“⁴³

2.1.3 Ordoliberalizmus a sociálne trhové hospodárstvo

Ordoliberalizmus bol v 40-tych rokoch mladým, prakticky iba nemeckým myšlienkovým systémom. Vznikáť začal v 30-tych rokoch 20. storočia na Univerzite vo Freiburgu. Jeho hlavnými predstaviteľmi boli napríklad W. Eucken, F. Böhm či L. Miksch. Je súčasťou širšieho neoliberalného myšlienkového prúdu, stavajúceho na tradícii anglických liberálov ale zároveň uznávajúceho možnosti vzniku stavov vyžadujúcich si korekcie silnou autoritou. Ordoliberalizmus chápe trhový mechanizmus ako proces nevyhnutne vyžadujúci pravidlá a nezávislú autoritu dozerajúcu na ich dodržiavanie. Touto úlohou má byť poverený štát, legislatívou určujúci „pravidlá hry“. Vplyv ordoliberalného myslenia na sociálne trhové hospodárstvo je zrejmy. Analógiou k „pravidlám hry“ je určovanie smeru, ktorým sa trhové hospodárstvo uberá. V sociálne trhovej ekonomike ide o „*zotrývajúcu logiku riadenia, ale [realizovanú ako] uvoľnené a zjemnené rámcové plánovanie, o takzvané plánovanie ľahkej ruky,*...“⁴⁴ Myšlienka trhového princípu ako nástroja tento postoj priamo implikuje. Na základe minulého vývoja sa ale Alfred Müller-Armack obával aby táto potreba „určovania smeru“ nebola nesprávne interpretovaná alebo priamo zneužitá k ospravedlneniu rastúceho štátneho vplyvu a tendencií smerujúcich k plánovanému hospodárstvu⁴⁵. Príklad riadenej ekonomiky (ako niekedy Alfred Müller-Armack svoj koncept v tejto súvislosti nazýva) uvádza v stavebnej oblasti. Štát, prípadne samospráva, bude zodpovedný za celkové rozmiestnenie budov. Ešte pred začatím stavby bude kontrolovať nakoľko je na danom mieste vhodná infraštruktúra pre daný typ budovy, aké budú vplyvy na životné prostredie v okolí

⁴³ MÜLLER-ARMACK, Alfred. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 132

⁴⁴ MÜLLER-ARMACK, A.: Die Wirtschaftsordnungen sozial gesehen. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 195

⁴⁵ O existencii takejto hrozby napríklad VON HAYEK, Friedrich August. *Cesta do otroctví*.

alebo či sa daná budova doň typologicky hodí. Ak vydá súhlas, samotná stavba už bude v rézii stavebnej firmy, víťaza konkurečného boja na vlastnom segmente trhu. Trhový mechanizmus zaručí najefektívnejšiu výstavbu, zatiaľ čo štátna kontrola zabráni negatívnym externalitám, ktoré by mohli vzniknúť. Takto definované sociálne trhové hospodárstvo tak disponuje na jednej strane efektívnym prostriedkom na produkciu požadovaných statkov (trh), na druhej strane vlastní aparát na potlačenie negatívnych javov, ktoré s týmto prostriedkom úzko súvisia.

Prvok riadenia ekonomiky je navyše doplnený politikou ochrany hospodárskej súťaže. Alfred Müller-Armack si uvedomoval, že všetky výhody plynúce z trhového hospodárstva je možné uplatniť iba trhoch podliehajúcich súťaži. Formovanie požiadavky kontroly hospodárskej moci bolo navyše aj logickým následkom skúseností z hospodárstva Weimarskej republiky. *„Na seba ponechané trhové hospodárstvo nepovedie minimálne v Nemecku v žiadnom prípade k skutočnej konkurencii ale naspäť k tradičným väzbám“*⁴⁶ (k prerastaniu súkromných záujmov najsilnejších hospodárskych hráčov s politickou reprezentáciou). Preto sa spolu s Ludwigom Erhardom zasadzovali o legislatívu zameranú na ochranu hospodárskej súťaže. *„Proti trhovým intervenciám kartelov a zväzov bude postavený postulát hospodárskeho usporiadania, ktorý bude na rozdiel od minulého storočia berúceho ako vzor slabý štát, predpokladať silný štát, schopný úspešne čeliť moci kartelov.“*⁴⁷

Ďalším znakom ordoliberalizmu, ktorý ovplyvnil sociálne trhové ekonomiku je myslenie v rádoch. Nemeckí ordoliberali upozorňujú nielen na vzájomnú závislosť všetkých sfér hospodárskeho života ale aj na ich celospoločenskú prepojenosť. Pri tvorbe legislatívy musia preto zákonodarcovia brať túto závislosť na zreteľ. V Müller-Armackovom poňatí sa táto myšlienka odráža v druhej fáze sociálne trhového hospodárstva.⁴⁸ Koncom 60-tych rokov, kedy sa začal zaoberať otázkou rozšírenia doktríny už v Nemecku o nevyhnutnosti trhového usporiadania prakticky nikto nepochyboval. *„Dnes dokonca ani [pôvodní] odporcovia sociálne trhového hospodárstva nepopierajú, že sa v prekvapujúcej miere*

⁴⁶ MÜLLER-ARMACK, Alfred. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 118

⁴⁷ MÜLLER-ARMACK, A. Die wissenschaftlichen Ursprünge der Sozialen Marktwirtschaft. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 251

⁴⁸ Alfred Müller-Armack ale pojmom druhá fáza sociálne trhového hospodárstva nerozumel 70-te roky. Toto delenie sa ustálilo až v modernejšej literatúra na základe dodatočnej analýzy historického vývoja. V Müller-Armackovom vnímaní znamenala druhá fáza, celkový prechod od ekonomickej interpretácie sociálne trhového hospodárstva na celospoločenskú interpretáciu a nebola bližšie historicky špecifikovaná.

podarilo opäť nájsť základ pre materiálnu existenciu národa.“⁴⁹ Preto sa tento koncept, ktorý zaznamenal taký úspech v ekonomickej oblasti (nezabúdajme, že teória druhej fázy bola vypracovaná na vrchole hospodárskeho zázraku) sa mal rozšíriť na spoločenskú politiku, zahrňujúcu široký rozsah tém. „V miere v akej sa podarilo uspokojivo vyriešiť problém tvorby príjmov a v akej takmer všeobecnou demokratizáciou tovarov modernej spotreby miznú separujúce konzumné súbory vnútri spoločnosti, sa zároveň premiestnil spoločensko-politický problém.“⁵⁰ Vďaka vyrovnávaniu rozdielov medzi triedami sa nemecká spoločnosť podľa Müller-Armacka stala beztriednou. „V tejto beztriednej spoločnosti už nie je problémom stav a trieda, ale jedinec; je to človek, ktorý sa cíti slabší a nezabezpečený proti celku a problém, ako a kde nájde svoje miesto pociťuje silnejšie ako v plánovanej spoločnosti“⁵¹ Samostatnosť a zodpovednosť, ktorú zo sebou trhové hospodárstvo prináša, bolo preto hlavnou príčinou spoločenského nepokoja, pociťovaného nemeckou spoločnosťou 60-tych rokov. Aby doterajší koncept zodpovedal potrebám doby, musel sa zmeniť. Nešlo tu ale o zmenu myšlienkovvej štruktúry z predchádzajúceho obdobia, táto zostala ako nevyhnutný základ materiálneho zabezpečenia, ale skôr sa jednalo o predĺženie štátneho vplyvu do oblastí, v ktorých sa doteraz neangažoval. „Bude sotva spochybňované, že najbližšej fáze sociálne trhového hospodárstva budú spoločensko-politické otázky zohľadnené pred ekonomickými.“⁵² Otázky, ktoré mali byť v budúcnosti zodpovedané sa týkali napríklad ekológie („nesporne zlepšené zásobovanie bezpochyby stojí oproti zjavnému ohrozeniu životného priestoru jednotlivcov. Tu by sme sa mali vydať novým smerom, aby sa zabránilo modernej doprave a modernému priemyslu zaplaviť a zničiť životné prostredie ľudí.“⁵³), podpory vzdelávania („s neustále rastúcim dopytom po kvalifikovanej pracovnej sile je to úloha, ktorá môže podstatne uľahčiť vstup do pracovného života a umožniť vzostup každého mladého človeka hľadajúceho si miesto

⁴⁹ MÜLLER-ARMACK, A.: Die zweite Phase der Sozialen Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 267

⁵⁰ MÜLLER-ARMACK, A.: Das gesellschaftspolitische Leitbild der Sozialen Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 301

⁵¹ MÜLLER-ARMACK, A.: Die zweite Phase der Sozialen Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 271

⁵² MÜLLER-ARMACK, A.: Die zweite Phase der Sozialen Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 273

⁵³ MÜLLER-ARMACK, A.: Die Soziale Marktwirtschaft nach einem Jahrzehnt ihrer Erprobung. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 265

v spoločnosti.⁵⁴), podpory malých a stredných podnikov a slobodných povolání („*Je nevyhnutný realistický program prostriedkov a ciest, aby sa šanca byť samostatným v rozličných povolaniach zvýšila, od roľníkov cez remeselníkov a obchodníkov až k priemyselníkom či príslušníkom slobodných povolání.*“⁵⁵) či zlepšovania pracovných podmienok („*Americké skúsenosti neukazujú iba podstatný náskok v nízkom počte nehôd, ale tiež, že je sotva mysliteľné budúce zvýšenie výroby bez intenzívneho zlepšovania napríklad odsávania prachu a vetrania podniku, zdravotnej starostlivosti atď.*“⁵⁶)

Vypracovanie druhej fázy ale zároveň aj otvorilo nový aspekt sociálne trhového hospodárstva a to jeho schopnosť adaptovať sa na nové výzvy, ktoré iba v budúcnosti prídu. „*v histórii je to vždy tak, že po dosiahnutí [daného cieľa] sa ukazujú nové a predtým nevidené problémy a úlohy, ktoré musia byť zdolané.*“⁵⁷ Touto charakteristikou si sociálne trhové hospodárstvo vyslúžilo jedinečné postavenie medzi hospodárskymi náukami, pretože predstavuje „evolučné usporiadanie“, ktoré je neustále otvorené novým výzvam.⁵⁸

2.2 Hodnotová základňa

Hodnotová základňa sociálne trhového hospodárstva je postavená na troch zásadách. Princípe individuality, princípe solidarity a princípe subsidiarity. Spoločne tvoria hodnotové východisko, z ktorého potom vychádza konkrétny systém.

2.2.1 Princíp individuality

Princíp individuality je prvým a najdôležitejším princípom majúci svoj pôvod v liberálnej tradícii slobody. Sloboda je v Müller-Armackovej filozofii najdôležitejšou hodnotou a je jednoznačne spojená s trhovým hospodárstvom. Ako najväčšiu hrozbu

⁵⁴ MÜLLER-ARMACK, A.: Die zweite Phase der Sozialen Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 276

⁵⁵ MÜLLER-ARMACK, A.: Die zweite Phase der Sozialen Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 277

⁵⁶ MÜLLER-ARMACK, A.: Die zweite Phase der Sozialen Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 280

⁵⁷ MÜLLER-ARMACK, A.: Die Soziale Marktwirtschaft nach einem Jahrzehnt ihrer Erprobung. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 131

⁵⁸ WOLFRUM, E.: *Zdařilá demokracie: dějiny spolkové republiky Německo od jejího počátku až po dnešek..* str. 64

ekonomickej slobody chápe koncentráciu hospodárskej moci (tu nerozlišuje medzi subjektmi uzurpujúcimi túto moc, takže koncentrácia môže prebiehať v súkromnej alebo v štátnej sfére a na výsledku to prakticky nič nezmení) a práve nej možno zabrániť trhovým usporiadaním založeným na konkurenčnom boji. *„Vnútorne štiepenie moci, ktoré charakterizuje trhové hospodárstvo, bude aj v budúcnosti podstatnou garanciou zaručujúcou slobodu jednotlivca.“*⁵⁹ Sloboda, ktorú takto systém jednotlivcovi poskytne ho ale zároveň zaväzuje prijať zodpovednosť za svoj vlastný osud. Ekonomické slobody sú nerozlučne zviazané s politickými, občianskymi a náboženskými slobodami a štát nesmie zasahovať do žiadnej z nich. Sociálne trhovú ekonomiku ako hospodársky systém priamo implikuje demokraciu ako politické zriadenie a naopak. *„Hospodárske a politické a myšlienkové usporiadanie musia byť v zhode. ... Nejde sledovať ciele slobody a demokracie v politickej oblasti, ale v hospodárstve realizovať autokraciu a byrokráciu.“*⁶⁰

2.2.2 Princíp solidarity

Obhajobe princípu solidarity v trhovom hospodárstve musel Alfred Müller-Armack venovať azda najviac úsilia. Otázka sociálnej istoty bola do veľkej miery monopolizovaná socialistickou ideológiou a samotné slovné spojenie „sociálny“ a „trhový“ sa javilo ako priame protirečenie. (*„V začiatkoch sociálne trhového hospodárstva bol na mnohých miestach prívlastok „sociálny“ pri termíne „trhové hospodárstvo“ vnímaný ako paradox.“*⁶¹) Uhol pohľadu, ktorý na problém priniesol Müller-Armack, totiž zabezpečenie žiadanej životnej úrovne každého obyvateľa pomocou prerozdelenia určitej časti výsledného produktu našlo z tohto paradoxu realizovateľnú únikovú cestu. Müller-Armack ale neopustil dualistickú koncepciu, v ktorej boli sociálna a trhovú zložka navzájom oponentmi.⁶² Zlepšenie v jednej oblasti mohlo nastať iba následkom zhoršenia v druhej. Antagonizmus, ktorý tu vyvstáva nie je až taký hlboký ako sa na prvý pohľad zdá, pretože sociálne trhovú ekonomiku vyzdvihuje slobodný trh ako najúčinnjší prostriedok v boji za zvýšenie blahobytu pre všetkých. (*„Väčšia*

⁵⁹ MÜLLER-ARMACK, Alfred. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 82

⁶⁰ MÜLLER-ARMACK, A. Vorschläge zur Verwirklichung der Sozialen Marktwirtschaft. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 100

⁶¹ MÜLLER-ARMACK, A. Die Soziale Marktwirtschaft nach einem Jahrzehnt ihrer Erprobung. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 254

⁶² GOLDSCHMIDT, N. Alfred Müller-Armack and Ludwig Erhard: Social Market Liberalism. *Freiburg discussion Papers on Constitutional Economics*, 04/12.

časť týchto korektúr sa týka samotných trhových procesov, ktoré skrz rozličné druhy sociálneho poistenia, rent, príspevkov na bývanie, prémie za nadobudnutie schopností vykonávajú sociálnu redistribúciu.⁶³) Sféra sociálnej politiky, ktorá je oponentom slobodného trhu je iba nevyhnutnou súčasťou širšej oblasti majúcej základy práve v náraste produkcie v podmienkach trhového hospodárstva. Ale celková dôveryhodnosť a akcieschopnosť celého sociálneho systému padá na účinnosti tejto sféry. Vyššie spomínaný dualizmus tak zasahuje iba časť politiky. Odstrániť sa však nedá.

2.2.3 Princíp subsidiarity

Princíp subsidiarity bol riešením antagonistického vzťahu medzi individualizmom a solidaritou. Hovorí, že všetko, čo môže jednotlivec dokázať vlastnými silami nie je vecou sociálnej starostlivosti.⁶⁴ Na druhej strane ale priznáva, že existujú problémy, na ktoré sily jednotlivca nestačia a preto by mali byť riešené kooperáciou síl v rámci spoločnosti. Tento princíp by sa dal charakterizovať ako otázka správneho rozdelenia zodpovednosti.

Ak hovoríme o subsidiarite musíme spomenúť *spoločenskú ireniku (soziale Irenik)*. Jedná sa koncept zachovania spoločenského zmiernu a to aj napriek rôznym druhom foriem ovplyvňujúcich jedincovo konanie a zmýšľanie. V spise *Sociálna Irenika (Soziale Irenik)* identifikuje Müller-Armack 4 hlavné formy prevládajúce v Nemecku – kresťanstvo (rímskokatolícke), protestantizmus a liberalizmus a socializmus. „Žiadna z týchto pozícií nemá v súčasnosti opodstatnenú šancu byť vytlačená, nieto ešte šancu získať väčšinu.“⁶⁵ Všimá si, že v rámci posledného vývoja sa tieto trendy vzájomne približujú. Nejde tu ale o úplne zjednotenie, takýto názor považuje za falošnú ireniku, pretože základné rozdiely medzi týmito pozíciami zostávajú nediskutovateľné. „Tak môžu naše nádeje na možnú jednotu iba tie súvisiace s irenikou, irenickým zmierením, ktoré berie fakt rozštiepenosti ako daný, ale nevzdáva sa kvôli nemu nádeje na spoločnú jednotu.“⁶⁶

⁶³ MÜLLER-ARMACK, A. Der Moralist und der Ökonom: Zur Frage der Humanisierung der Wirtschaft. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 223

⁶⁴ ŠEVČÍK, M. Německý ordoliberalismus (freiburská škola), str. 352. In HOLMAN, R a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 351-353.

⁶⁵ MÜLLER-ARMACK, A. Soziale Irenik. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 1950, Band 64, Heft 1, S. 181–203. Str. 184

⁶⁶ MÜLLER-ARMACK, A. Soziale Irenik. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 1950, Band 64, Heft 1, S. 181–203. Str. 184

3. Výstavba a fungovanie sociálne trhového hospodárstva a jeho prerod na štát blahobytu

3.1 Menová reforma

Samotná menová reforma nie je súčasťou programu sociálne trhového hospodárstva. Je ale nevyhnutnou do tej miery, že pre úspešné trhové hospodárstvo je stabilná mena jedným zo základných stavebných kameňov. Alfred Müller-Armack hovorí o stabilnej mene ako o jednej z nutných podmienok fungujúcej trhovej ekonomiky⁶⁷. „Iba tak bude previs kúpnej sily odstránený a vytvorením peňazí s funkciou prostriedku výmeny a miery hodnoty bude začatá cesta k novovybudovanému trhovému hospodárstvu.“⁶⁸ Takto sa zaručí stabilita cenovej hladiny umožňujúca dlhodobé plánovanie ekonomických aktérov a podporujúca signalizačnú činnosť cien.

Aj samotné nemecké obyvateľstvo vnímalo snahu o odstránenie ríšskej marky pozitívne. Sčasti to bolo dané jej obrovským znehodnotením. Zároveň však bola ríšska marka posledným symbolom minulého režimu, na ktorý chceli v Nemecku čo najrýchlejšie zabudnúť. Potreba novej meny preto zjednocovala takmer celú nemeckú spoločnosť.

Na konci 2. svetovej vojny existoval v Nemecku obrovský previs kúpnej sily. Počas vlády Adolfa Hitlera stúpila hodnota obeživa (mince a bankovky) v Nemeckej ekonomike z 5,7 miliardy ríšskych mariek (RM) v roku 1933 na 73 miliárd RM na konci vojny. Štátny dlh vzrástol z 11,3 miliardy RM (1933) na 380 miliárd RM (1945)⁶⁹.

Tabuľka 1. Nemecké obeživo, peňažná zásoba a štátny dlh (v % HDP)

	Nemecko 1945	Nemecko 1997
obeživo	73	7
široký ukazateľ peňažnej zásoby	300	63
štátny dlh	400	61

Zdroj: Sprenger, B. 60 Jahre Währungsreform – 1948 und die wirtschaftspolitischen Folgen. In Sprenger, B. – Herzog, B. (Hrsg.) *Währungsreform und Soziale Marktwirtschaft*. Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2008, S. 9

Výpovedná hodnota týchto údajov sa ešte zvýši ak ich porovnáme s vtedajším HDP (pre porovnanie uvádzam aj rok 1997). Aj po nemeckej kapitulácii bola naďalej v obehu udržiavaná ríšska marka a ceny zostali tiež zmrazené. V rámci snahy o opätovnú obnovu

⁶⁷ V spise *Vorschläge zur Verwirklichung der Sozialen Marktwirtschaft* je realizácia menovej reformy a vyriešenie otázky *Lastenausgleich* uvedená ako prvá podmienka prechodu na trhové hospodárstvo.

⁶⁸ MÜLLER-ARMACK, A. *Vorschläge zur Verwirklichung der Sozialen Marktwirtschaft*. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 96

⁶⁹ SPRENGER, B. 60 Jahre Währungsreform – 1948 und die wirtschaftspolitischen Folgen. In *Währungsreform und soziale Marktwirtschaft*. Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2008. s. 6-25. str. 8

Nemecka vyšiel z americkej strany pokyn k monetárnej reforme (*Colm-Dodge-Goldsmithov plán*, dokončený 20. 5. 1946).

K americkej iniciatíve sa pridali aj Veľká Británia a Francúzsko a prvým krokom k praktickému naplneniu plánu bolo založenie centrálnej banky pre oblasť trizónie *Banka nemeckých zemí (die Bank deutscher Länder)* v marci 1948. V tomto období sa ale už začali prejavovať problémy vo víťaznej aliancii. Sovietska strana odmietla spoločný postup a k menovej reforme podľa amerického plánu sa nepridala. Colm-Dodge-Goldsmithov plán sa skladal z dvoch základných častí. V prvom kroku sa mala ríšska marka nahradiť novou nemeckou markou v pomere 10:1 a druhom kroku mala byť zavedená zvláštna daň, *vyrovnávanie škôd (Lastenausgleich)*, ktorá mala vyrovnať vzťahy medzi veriteľmi a dlžníkmi pokrivené menovou reformou a znehodnotením ríšskej marky (výhody získané pri splácaní hypoték, úverov,...). Alfred Müller-Armack sa s plánom stotožňuje ako v otázke zníženia množstva peňazí na 10%⁷⁰ tak aj v otázke *Lastenausgleich*, kde navrhuje plné uznanie vojnových škôd a zavedenie špeciálnej 50% dane slúžiacej odškodneniu dotknutých vlastníkov. Realizácia odškodňovania by mala prebehnúť pomocou špeciálnych obchodovateľných certifikátov distribuovaných počas menovej reformy (*„preto navrhujeme vytvoriť trvalý uzavretý peňažný prostriedok obchodovateľných bezúročných certifikátov, ktorý by slúžil iba k uskutočneniu platieb kompenzácií za vojnové škody.“*⁷¹), ktoré by sa postupne splácali z fondov vzniknutých zdanením majiteľov nehnuteľností a hmotného majetku (*Lastenausgleichsfond*), získavších výhodu počas menovej reformy. Navyše formuluje požiadavku zvýšenia právomocí centrálnej banky (teda *Banky nemeckých zemí*). *„Zdá sa nám nevyhnutné, že, ak si želáme ucelenú nemeckú hospodársku politiku, mala by sa tiež prispôbiť menová, úverová a úroková politika. Preto veríme, že „die Bank deutscher Länder“ sa musí právne a reálne dostať do stavu možnosti presadzovania vlastnej úverovej a úrokovej politiky.“*⁷² Praktická realizácia plánu so všetkými detailmi však bola dielom skupiny nemeckých ekonómov vedených pravdepodobne Ludwigom Erhartom⁷³. Ich práca bola prísne utajovaná, títo ekonómovia boli prevezení na zámok v Rothwestene, kde pracovali 49 dní, kým nebol sa stole hotový plán realizácie reformy.

⁷⁰ MÜLLER-ARMACK, A. Vorschläge zur Verwirklichung der Sozialen Marktwirtschaft. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 95

⁷¹ MÜLLER-ARMACK, A. Vorschläge zur Verwirklichung der Sozialen Marktwirtschaft. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 96

⁷² MÜLLER-ARMACK, A. Vorschläge zur Verwirklichung der Sozialen Marktwirtschaft. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 96

⁷³ KINDLEBERGER, CH. *A Financial History of Western Europe* uvádza, že proti tomuto výroku existujú námietky tvrdiace, že Ludwig Erhard bol iba autorom jedného z 30 plánov reformy, ktoré skupina skúmala a jej členom vôbec nebol.

Hlavným problémom nemeckého hospodárstva bolo odstránenie previsu kúpnej sily obyvateľstva.⁷⁴ Riešením bola nová mena – nemecká marka vstupujúca do platnosti od 21. 6. 1948 tzv. *Zákonom o mene (Währungsgesetz)*, zákonom priznávajúcim jej štatút platnej meny, a zároveň ukončujúcim platnosť ríšskej marky. Spolu s týmto zákonom bol prijatý tzv. *Zákon o emisii (Emissionsgesetz)*, udeľujúci centrálnej banke ako jedinej právo vydávať bankovky a mince a zároveň upravujúci podmienky ďalších finančných inštitúcií. Samotná distribúcia novej meny medzi obyvateľstvo sa začala 20. 6. 1948, kedy dostal každý občan jednorázovo za 60 ríšskych mariek (RM) 40 nemeckých mariek (DM). O dva mesiace neskôr sa ešte rozdelilo každému obyvateľovi ďalších 20 DM. Ostatné RM sa mali do 6 dní odovzdať príslušným úradom. Aký bude výmenný kurz za odovzdané marky nebolo objasnené,⁷⁵ neskôr sa ustanovil na 10:1. V pondelok 21. 6. 1948 dostali ďalšiu hotovosť tiež zamestnávateľia (na každého zamestnanca 60 DM). Ďalšie peniaze dostali samosprávne orgány, pošty a železnice. Nasledoval *Zákon o [hospodárskej] prestavbe (Umstellungsgesetz)*, ktorý upravoval úverové operácie. §16 tohto zákona hovorí: „*Pohľadávky v ríšskych markách boli s platnosťou nemeckej marky zmenené tak, že dlžník veriteľovi za každých 10 ríšskych mariek zaplatí jednu nemeckú marku.*“⁷⁶ Z platnosti tohto zákona boli vyňaté pravidelne sa opakujúce platby (renta, nájom, пенzia,...), ktoré boli premenené v kurze 1:1.

Druhou časťou reformy bolo vyrovnanie vojnových škôd. Právne vstúpila do platnosti skrz *Zákon o okamžitej pomoci (Soforthilfegesetz)* (8. 8. 1949) a skrz *Zákon o vyrovnaní škôd (Lastenausgleichsgesetz)* (14. 8. 1952). Uvaloval 3 druhy daní – daň z majetku, daň z hypotéky a daň z úveru. Tieto prostriedky putovali do fondu, ktorý ich potom prerozdieval v rámci kompenzácie vojnových škôd, v súlade s vyššie spomínaným návrhom. Reforma prebehla až prekvapivo úspešne. Nová mena nebola prakticky ničím krytá, stála iba na dôveryhodnosti správnych orgánov. Preto jej veľa ekonomických odborníkov nedávalo veľké šance na úspech. (B. Sprenger cituje v svojom článku *60 Jahre Währungsreform – 1948 und die Wirtschaftspolitischen Folgen* Camille Gutta, vtedajšieho riaditeľa MMF: „*No, ..., žiadne zlato, žiadne devízové rezervy, poviem vám úprimne, nemáte žiadnu šancu, z toho nič*

⁷⁴ ERHARD, L. Wirtschaftspolitische Erfordernisse nach Beendigung des Krieges [1943/44]. In *Stützel, W. u. a. (Hrsg.) Grundtexte zur Sozialen Marktwirtschaft: Zeugnisse aus zweihundert Jahren ordnungspolitischer Diskussion*. Stuttgart: Fischer, 1981, s. 15–18. str. 15

⁷⁶ SPRENGER, B. – HERZOG, B. *Währungsreform und Soziale Marktwirtschaft*. Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2008. str. 15

⁷⁶ Drittes Gesetz zur Neuordnung des Geldwesens (Umstellungsgesetz) vom 20. Juni 1948, *Wirtschaftsgesetzblatt* 1948, Beilage Nr. 5, S. 13

byť nemôže.⁷⁷⁾ Napriek tomu sa medzi obyvateľmi rýchlo ujala a neskôr sa stala jednou z najstabilnejších mien minulého storočia. (tabuľka 2)

Tabuľka 2. Vývoj cenovej hladiny vo vybraných štátoch (1950 = 100)

	1952	1954	1956	1958	1960	1962
SRN	110	108	113	118	121	128
Francúzsko	130	128	133	156	172	186
Taliansko	121	126	133	139	142	151
Holandsko	111	115	119	133	137	144
Švédsko	124	125	137	149	157	167
Veľká Británia	119	125	138	147	150	160
USA	111	112	113	120	123	127

Zdroj: ERHARD, L. *Wohlstand für Alle*

3.2 Hospodárska reforma

Na rozdiel od spojeneckého velenia, nemeckí vedúci predstavitelia pre splnenie úlohy opätovného rozvoja hospodárstva presadzovali okrem monetárnej reformy aj celkovú reformu hospodárskeho systému. „Riešenie tejto úlohy nemôže byť privedené ani výhradne vnútrohospodárskymi či vonkajšími hospodárskymi prostriedkami, ani skrz samotnú menovú a finančnú reformu, ale jedine pomocou súhrnu prostriedkov, ktoré sa vzájomne podmieňujú, rozširujú a podporujú.“⁷⁸ Pre budúcnosť nemeckého štátu azda najvýznamnejšia diskusia prebiehala medzi predstaviteľmi pro-trhovo orientovanej CDU (neskôr koalície CDU/CSU s podporou menšej FDP) a plánovanú ekonomiku preferujúcej SPD. Odpoveď na otázku budúceho zamerania nemeckej ekonomiky prinieslo tesné víťazstvo CDU vo voľbách do ekonomickej rady bizónie z júla 1947, na základe ktorého sa na čelo rady dostal Ludwig Erhard, zástanca sociálne trhového hospodárstva ako najlepšieho hospodárskeho usporiadania pre povojnové Nemecko. Predstavitelia sociálne trhového hospodárstva verili, že hospodársky rozvoj môže priviesť iba individuálna kreatívna sila, ktorú táto doktrína dokáže uvoľniť, pretože, ako píše Christian Otto Schlecht, poskytuje platformu pre voľný rozvoj osobnosti skrz súťažné prostredie a individuálnu zodpovednosť⁷⁹. Bolo potrebné podniknúť kroky umožňujúce opustenie plánovanej ekonomiky. V prvom rade sa jednalo o racionalizáciu

⁷⁷ SPRENGER, B. – HERZOG, B. *Währungsreform und Soziale Marktwirtschaft*. Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2008. str. 21

⁷⁸ MÜLLER-ARMACK, A. Vorschläge zur Verwirklichung der Sozialen Marktwirtschaft. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 90

⁷⁹ SCHLECHT, CH. O. Social market economy: Political implementation, str. 403. In HASSE, R. H. – SCHNEIDER, H. – WEIGELT, K. (eds.) *Social Market Economy History, Principles and Implementation – From A to Z*. Paderborn: Schöningh, 2008, s. 401-406.

hospodárenia so zdrojmi, čo pre Ludwiga Erharda znamenalo „...*tak rýchlo ako to bolo možné, odstrániť tak veľa hospodárskych a cenových predpisov ako bolo možné.*“⁸⁰

Odstránenie cenovej kontroly znamenalo okamžitý nárast všetkých cien (tabuľka 3) čo vyvolalo v Nemecku vlnu nevôle.

Tabuľka 3. Spotrebiteľské výdavky v SRN v roku 1948 (1938 = 100)

	Strava	Oblečenie	Ubytovanie	Kúrenie a osvetlenie
Jún	142	201	189	105
September	147	244	202	115
December	168	271	211	119

Zdroj: ERHARD, L. *Wohlstand für Alle*

Táto situácia sa vyhrotila 12. 11. 1948 kedy bol v bizónii vyhlásený generálny 24 hodinový štrajk, do ktorého sa zapojilo približne 10 miliónov robotníkov. Ludwig Erhard napriek tomu nestratil dôveru kancelára Adenauera a pokračoval v započatej ceste. Na konci roku sa ceny ustálili a ďalej už bola inflácia minimalizovaná. Ďalšou krízou, ktorou si musel hospodársky systém prejsť bola tzv. Kórejská inflácia (1951), kedy na základe vojne v Kórei vystúpila cena surovín na svetových trhoch. V Nemecku to opäť spustilo inflačné tlaky a Erhard bol proti svojej vôli nútený prijať vládne intervencie na pracovnom trhu a v oblasti cenovej tvorby. Po skončení krízy už ale začal nový vývoj, ktorý trval ešte ďalšie desaťročie a nakoniec priniesol Erhardovi titul jedného z najpopulárnejších politikov. Sociálne trhové hospodárstvo sa stalo oficiálnym hospodárskym programom SRN prakticky až do súčasnosti, hoci implementácia princípov sa odvíjala podľa výkladu vládnucej strany, čo niekedy spôsobilo, že prijímané opatrenia boli v podstate namierené proti zásadám vytýčeným pôvodnými autormi. Tento vývoj ale nie je prekvapujúci a už L. Erhard tvrdil, že „*nálepka sociálne trhové hospodárstvo sa bude lepíť na veľa fliaš s úplne odlišným obsahom.*“⁸¹ Dôvodom pre tento vývoj je sčasti samotná povaha konceptu (treba zdôrazniť, sociálne trhová ekonomika predstavuje „evolučné usporiadanie“, ktoré je otvorené novým výzvam⁸²) sčasti popularita termínu medzi obyvateľstvom. Navyše už od vzniku SRN až do súčasnosti sa o jej hospodárskej politike hovorí ako sociálne trhové hospodárstvo a to nezávisle na tom, či sú reálne prostriedky a ciele v zhode alebo dokonca v protiklade k pôvodným konceptom Alfreda Müllera-Armacka a Ludwiga Erharda. Prísne vzaté je vlastne sociálne trhové

⁸⁰ ERHARD, L.: *Wohlstand für Alle*. str. 22

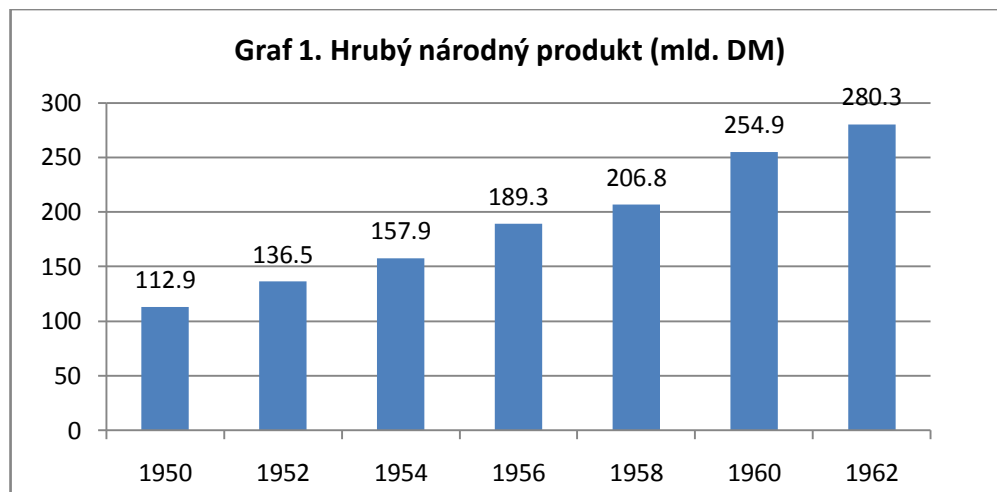
⁸¹ Citát prebraný z ŠEVČÍK, M. *Německý ordoliberalismus (freiburská škola)*, str. 352. In HOLMAN, R a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 351-353.

⁸² WOLFRUM, E. *Zdařilá demokracie: dějiny spolkové republiky Německo od jejího počátku až po dnešek..* str. 64

hospodárstvo iba v prvom období (podkapitola 3.3.). V mojej práci sa ale budem držať všeobecne prijímaného konceptu a sociálne trhovým hospodárstvom budem nazývať celú druhú polovicu 20. storočia.

3.3 Prvá fáza sociálne trhového hospodárstva

Prvou fázou sa vo všeobecnosti označuje obdobie v rokoch 1948 až 1966. Po počiatočných turbulenciách dosiahla nemecká ekonomika obdivuhodného rastu, nazývaného dokonca hospodárskym zázrakom (*Wirtschaftswunder*). Hrubý národný produkt Nemecka (graf 1) sa v tomto období viac ako zdvojnásobil.

Zdroj: ERHARD, L. *Wohlstand für Alle*

Takisto nezamestnanosť klesla na minimálnu úroveň (tabuľka 4). Medzi kľúčové predpoklady pre *Wirtschaftswunder* patrila podľa nemeckej ekonómky Friedrun Quaasovej americká pomoc vo forme Marshallovho plánu, ďalej nevyužitú kapacitu nemeckého priemyslu, absencia hospodárskych cyklov v 50. rokoch a stabilná vnútropolitická situácia.⁸³ V ekonomickej obci panuje názor, že potenciál nemeckej ekonomiky sa mohol najlepšie rozvinúť práve v systéme sociálne trhovej ekonomiky, a preto je tento hospodársky systém považovaný za ďalší kľúčový predpoklad.⁸⁴

⁸³ QUAAS, F. Social market economy: An introduction, str. 395. In HASSE, R. H. – SCHNEIDER, H. – WEIGELT, K. (eds.) *Social Market Economy History, Principles and Implementation – From A to Z*. Paderborn: Schöningh, 2008, s. 401-406.

⁸⁴ Ale napríklad W. ABELSHAUSER s týmto názorom nesúhlasí

Tabuľka 4. Nezamesnanosť v SRN (roky 1948 až 1962)

	počet nezamestnaných	miera nezamestnanosti
30.9.1948	784	5,5
30.9.1950	1272	8,2
30.9.1952	1051	6,4
30.9.1954	823	4,7
30.9.1956	411	2,2
30.9.1958	328	1,7
30.9.1960	112	0,5
30.9.1962	83	0,2

Zdroj: ERHARD, L.: *Wohlstand für Alle*

V týchto rokoch (1949-1963) viedol *Spolkové ministerstvo hospodárstva* (*Bundesministerium für Wirtschaft*) Ludwig Erhard. Liberalizácia cien otvorila cestu trhovému hospodárstvu založenému na princípe konkurencie. Ďalším krokom pokračujúcim daným smerom malo byť prijatie zákonov proti zneužitiu trhovej moci. V prípade, ak na trhu vznikne monopol (respektíve kartel) sú porušené základné zásady konkurenčného boja a tým prichádza trhové hospodárstvo o výhody, ktorými disponuje voči ostatným hospodárskym formám. Tento fakt ale nebol v spoločnosti plne akceptovaný. „Čo sa týka hospodárstva ako celku, ešte sa nám bohužiaľ nepodarilo dosiahnuť, aby sme videli ako veľmi zneužitie moci skresľuje hospodárnosť.“⁸⁵ My považujeme za zneužitie hospodárstva, keď jeho usporiadanie v minulosti dovoľovalo určitým monopolistom zneužitie moci.“⁸⁶ Túto požiadavku sa podarilo uzákoniť až v roku 1957, kedy bol prijatý *Zákon proti obmedzeniu súťaže* (*Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen*). Zákon bol však iba čiastočným splnením vytýčeného cieľa. Obsahoval totiž všeobecný zákaz kartelových dohôd, na druhej strane ale vznikol dlhý zoznam výnimiek, ktoré boli spod účinnosti zákona vyňaté. V tom istom roku bol vydaný aj *Zákon o Bundesbanke* (*Bundesbankgesetz*) zaručujúci nezávislosť centrálnej banky a nastrojújúci cenovú stabilitu ako jej hlavný cieľ. Dôležitosť týchto dvoch zákonov pre celý koncept podčiarkuje fakt, že boli označené za „základné zákony sociálne trhového hospodárstva“ (E. Wolfrum).⁸⁷ V roku 1963 bol Ludwig Erhard zvolený za kancelára Spolkovej republiky Nemecko. V tomto období ale už hospodársky zázrak doznieval a krajina

⁸⁵ MÜLLER-ARMACK, A. Die Wirtschaftsordnungen sozial gesehen. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 86

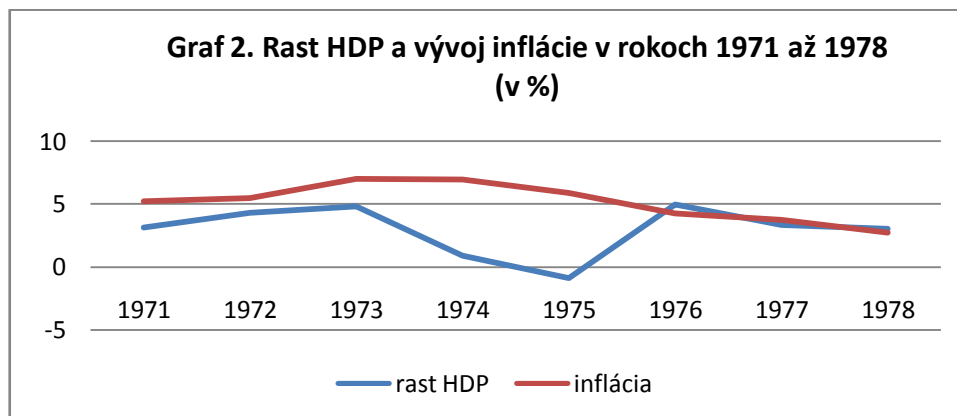
⁸⁶ MÜLLER-ARMACK, A. Die Wirtschaftsordnungen sozial gesehen. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 86

⁸⁷ WOLFRUM, E. *Zdařilá demokracie: dějiny spolkové republiky Německo od jejího počátku až po dnešek*. str. 64

mala problémy s rozpočtovou disciplínou. Pri schvaľovaní rozpočtu na rok 1967 vznikla kríza. Pod vplyvom keynesovstva chcela časť vlády podporiť agregátny dopyt aj za cenu rastúceho zadĺženia, proti čomu sa však Erhard tvrdo postavil. Táto kríza nakoniec znamenala pád kabinetu a priviedla do vlády druhú najväčšiu stranu SPD.

3.4 Druhá fáza sociálne trhového hospodárstva

Druhá fáza sociálne trhového hospodárstva sa začína vládou tzv. veľkej koalície (CDU-SPD) a končí v roku 1978. SPD pôvodne obhajovala centrálne plánovanú ekonomiku ale počas 50-tych rokov prijala koncept trhového hospodárstva vo forme demokratického socializmu. Alfred Müller-Armack ale v tomto novom spoločenskom usporiadaní vidí (ako potvrdil ďalší vývoj tak oprávnene) hrozbu odklonu zvoleného hospodárskeho systému. „Preto sa na demokratický socializmus musíme pozeráť ako na spoločensko- a hospodárskopolitický postup, ktorý postupnosťou malých krokov spôsobí odklon od trhového hospodárstva.“⁸⁸ Nedbajúc na toto varovné volanie tak nová vláda na rozdiel od dovtedy prevládajúcej doktríny, začala uplatňovať aktívnu hospodársku politiku stimulácie dopytu založenú na Keynesovom učení⁸⁹ *Zákon o [hospodárskej] stabilite (Stabilitätsgesetz)*, prijatý v roku 1967 požaduje od exekutívy anticyklickú politiku). Táto politika znamenala najskôr úspech, ale neskôr sa nedokázala vyrovnáť so stagfláciou 70. rokov. (graf 2)

Zdroj: *OECD Database* [databáza online], Paris: OECD, 2011 [citované 17.3. 2011].

Dostupné z URL <<http://stats.oecd.org/Index.aspx>>

⁸⁸ MÜLLER-ARMACK, A. Die fünf großen Themen der künftigen Wirtschaftspolitik. *Wirtschaftspolitische Chronik*, 1978, Jahrgang 27, Heft 1, S. 9–34.. str. 13

⁸⁹ ABELSHAUSER, W. Des Kaisers neue Kleider?: Wandlungen der Sozialen Marktwirtschaft. *Roman Herzog Institut – Position* Nr. 7, 2009.

Na konci 70. rokov sa síce podarilo ekonomiku stabilizovať ale bolo to za cenu rastúceho verejného zadlženia. Do popredia sa dostáva rastúci verejný sektor⁹⁰ a reformy smerujúce k „štátu blahobytu“. Heinz Lampert pripisuje štátu blahobytu 4 základné znaky⁹¹:

1. ponúka podporu obyvateľom a tak zabezpečuje aby dosiahli istú životnú úroveň;
2. zameriava sa na odstránenie socio-ekonomických nerovností a závislých vzťahov;
3. zabezpečuje sociálnu istotu v prípade náhodných okolností ako sú nehoda, choroba,...;
4. stará sa o prosperitu a zabezpečuje aby bolo rozdelenie tejto prosperity spravodlivé.

Tieto body sú v podstate v zhode s Müller-Armackovým sociálnym programom. Problémom ale je, že v čase keď písal tento program bola na tom nemecká ekonomika podstatne lepšie. Pri 2% nezamestnanosti si krajina môže dovoliť štedrejšie sociálne príspevky ako keď je nezamestnaný každý 10 práceschopný obyvateľ. Nevyhnutnosť vyššieho daňového zaťaženia, ktorá z takýchto sociálnych opatrení vyplýva potom znižuje šancu krajiny na opätovný hospodársky rast. *„V každom prípade bude podnikateľská iniciatíva, ktorú dnes potrebujeme naliehavejšie ako predtým, zaťažená novým bremenom. Tento obraz sa ešte rozšíri permanentným prehánaním príjmových nárokov zo strany organizovaných skupín, ktoré ignorujú zaťažiteľnosť trhových procesov a povedú buď k inflácii alebo k stagflácii, ako to už dnes zažívame.“*⁹²

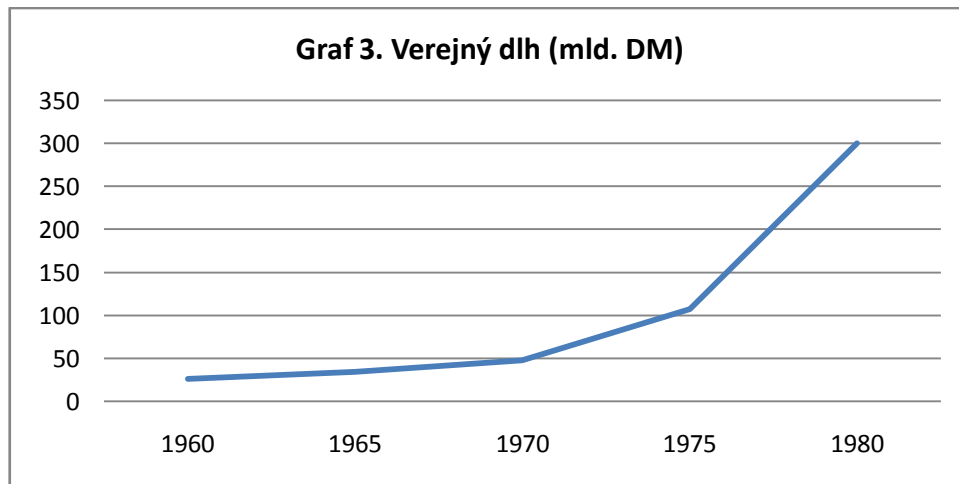
Nakoniec sa krajine podarilo krízu prekonať ale jej následky sa odrazili na verejnom dlhu. (graf 3) Práve v tomto období bolo zabudnuté pravidlo, že sa môže minúť iba toľko, koľko sa predtým zarobilo.⁹³

⁹⁰ SCHLECHT, CH. O. Social market economy: Political implementation. In HASSE, R. H. – SCHNEIDER, H. – WEIGELT, K. (eds.) *Social Market Economy History, Principles and Implementation – From A to Z*. Paderborn: Schöningh, 2008, s. 401-406. uvádza, že na konci 70-tych rokov bol podiel štátnych výdajov na HDP 50%, kým desaťročie predtým tvorili štátne výdaje iba 30%.

⁹¹ LAMPERT, H. Social state and welfare state. In HASSE, R. H. – SCHNEIDER, H. – WEIGELT, K. (eds.) *Social Market Economy History, Principles and Implementation – From A to Z*. Paderborn: Schöningh, 2008, s. 424-426.

⁹² MÜLLER-ARMACK, A. Die fünf großen Themen der künftigen Wirtschaftspolitik. *Wirtschaftspolitische Chronik*, 1978, Jahrgang 27, Heft 1, S. 9–34. str. 13

⁹³ SCHLECHT, CH. O. Social market economy: Political implementation, str. 404. In HASSE, R. H. – SCHNEIDER, H. – WEIGELT, K. (eds.) *Social Market Economy History, Principles and Implementation – From A to Z*. Paderborn: Schöningh, 2008, s. 401-406.

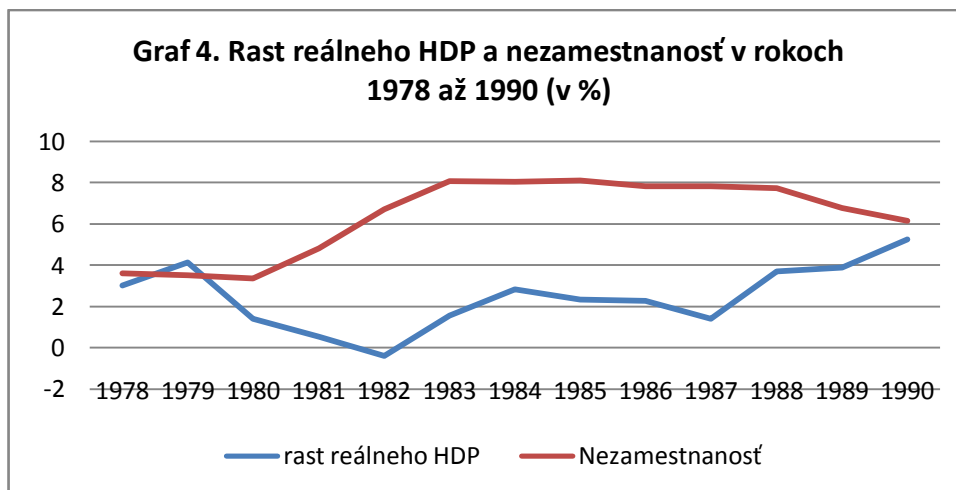
Zdroj: WOLFRUM, E. *Zdařilá demokracie: dějiny spolkové republiky Německo od jejího počátku až po dnešek.*

3.5 Tretia fáza sociálne trhového hospodárstva

Odklon od keynesiánskej politiky začal už v roku 1978, ale definitívne dospel k svojmu vyvrcholeniu v roku 1982 s nástupom kabinetu Helmuta Kohla z CDU. Končí sa až zjednotením Nemecka. Toto obdobie sa sčasti vracia k Müller-Armackovmu originálnemu konceptu. Štát sa ale zároveň nedokázal zbaviť deficitu, zapríčineného relatívne štedrou sociálnou politikou⁹⁴, čo jeho šance na hlboké reformy (napr. znižovanie daňového zaťaženia) prakticky znemožnilo. Hospodárska politika, preorientovaná na stranu ponuky dosiahla čiastočný úspech v zvýšenom raste HDP v druhej polovici 80-tych rokov (graf 4), ale zníženie nezamestnanosti, ktoré bolo od začiatku jej prioritou sa nepodarilo dosiahnuť.

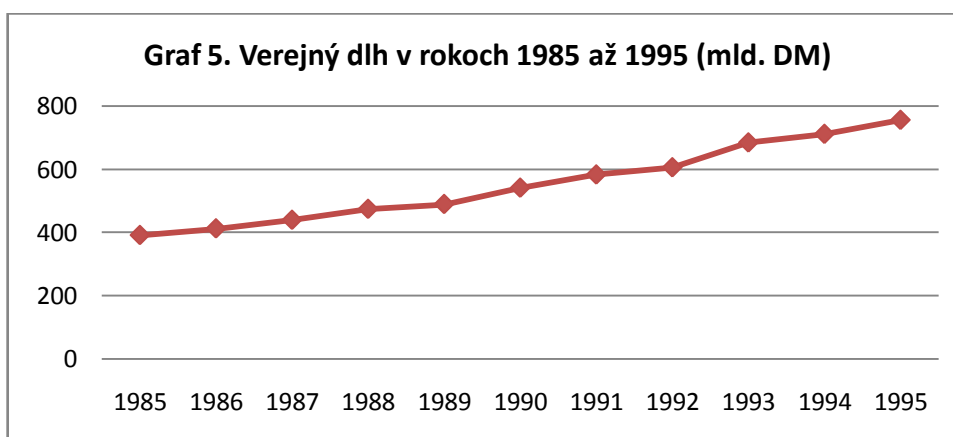
V roku 1985 dosiahla miera nezamestnanosti 8,9 % (2,3 milióna nezamestnaných), čo bolo najvyššie číslo od menovej reformy. Zostrenie sociálnej otázky navyše prináša demografický trend starnutia obyvateľstva.

⁹⁴ Kabinet síce obmedzil výdaje na takmer všetky sociálne dávky, ale škrty boli menej odvážne ako napríklad tie presadzované vládou M. Thatcherovej v Spojenom Kráľovstve, či Reaganovou administratívou v USA

Zdroj: *OECD Database* [databáza online], Paris: OECD, 2011 [citované 17.3. 2011]. Dostupné z URL <<http://stats.oecd.org/Index.aspx>>; *World Economic Outlook database* [databáza online], Washington: IMF, 2011 [citované 17.3. 2011]. Dostupné z URL <<http://www.imf.org/external/data.htm>>

Teda na konci 80. rokov sa po snahách o stabilizáciu verejných financií nachádza Nemecko v období s rastúcim štátnym zadĺžením (*graf Verejný dlh v rokoch 1985 až 1995*⁹⁵) a s takmer 10 percentnou nezamestnanosťou. K tomu sa pridáva zjednotenie Nemecka, symbolický koniec studenej vojny aj definitívny pád posledného nemeckého mementa na druhú svetovú vojnu⁹⁶. Na ekonomický dopad zjednotenia sa v eufórii nebral ohľad a táto nedbalosť sa Nemcom vypomstila takmer okamžite.

Zdroj: WOLFRUM, E. *Zdařilá demokracie: dějiny spolkové republiky Německo od jejího počátku až po dnešek.*

⁹⁵ Zdroj: WOLFRUM, E. *Zdařilá demokracie: dějiny spolkové republiky Německo od jejího počátku až po dnešek.*

⁹⁶ O rozdelení Nemecka ako o „treste“ za morálne zlyhanie nacistického režimu hovoril filozof K. Jaspers: „Ten kto zničil všetko právo, nemá nárok aby z minulosti odvodzoval akékoľvek právne nároky.“ (WOLFRUM, E. *Zdařilá demokracie: dějiny spolkové republiky Německo od jejího počátku až po dnešek.* str. 233)

Hoci sa kabinety Helmuta Kohla (ktorý bol výlučným kancelárom 3. obdobia) snažili obmedziť sociálne výdaje, podobné pokusy však neustále narážali na odpor nielen odborov ale aj sociálnych politikov SPD a cirkvi. Kohlova politika „zmeny“ tak nemohla byť úspešná. Vývoj smerom k „štátu blahobytu“ sa nepodarilo zastaviť a táto forma sociálnej politiky je v platnosti doteraz.⁹⁷

3.6 Štvrtá fáza sociálne trhového hospodárstva

V roku 1989 smerovala Spolková republika k desaťročiu liberálnych reforiem. Politická línia H. Kohla sa sústredila na základné myšlienky: nižšie štátne výdaje, posilnenie kúpnej sily a investícií pomocou zníženia daní a krátenie sociálnych výdajov.⁹⁸ Tieto reformy ale nebolo možné uskutočniť vďaka obrovskému finančnému bremenu, ktoré na krajinu doľahlo v súvislosti so zjednotením. HDP per capita kleslo z 40 200 DM (1990) na 36 990 DM (1991). Navyše tiež prudko vzrástli náklady na sociálnu politiku (vďaka zmluve o zjednotení mali východní Nemci rovnaké práva na sociálne zabezpečenie ako západní). Na začiatku 90-tych rokov sa vyvinul sociálny štát ktorý „mal len málo spoločné so sociálnym štátom 50-tych rokov“⁹⁹ (Lutz Leisering). V roku 1991 bol zriadený dočasný Fond solidarity (na dobu 1 roku), ktorý bol financovaný zo špeciálnej dane uvalenej na príjmy fyzických a právnických osôb. V roku 1995 sa táto daň opätovne obnovila, no tentoraz nebola obmedzená na dobu určitú. Celkové transfery medzi západnými a východnými krajinami v rozmedzí rokov 1990-2000 činili 1, 8 biliónu DM¹⁰⁰. Východná časť navyše získala prostriedky z privatizácie štátnych podnikov. Do konca roku 1994 získal *Treuhandanstalt* (Úrad pre správu štátneho majetku) z predaja podnikov 73 miliárd DM a investičné prísluby v hodnote ďalších 207 miliárd DM. Ani tieto transfery nestačili na odstránenie nedostatkov v oblastiach štruktúry priemyslu, infraštruktúry a ekologických škôd. Krajiny bývalej NDR sú ešte stále väčšinou chudobnejšie ako západné krajiny. Hospodárska politika už dávno opustila

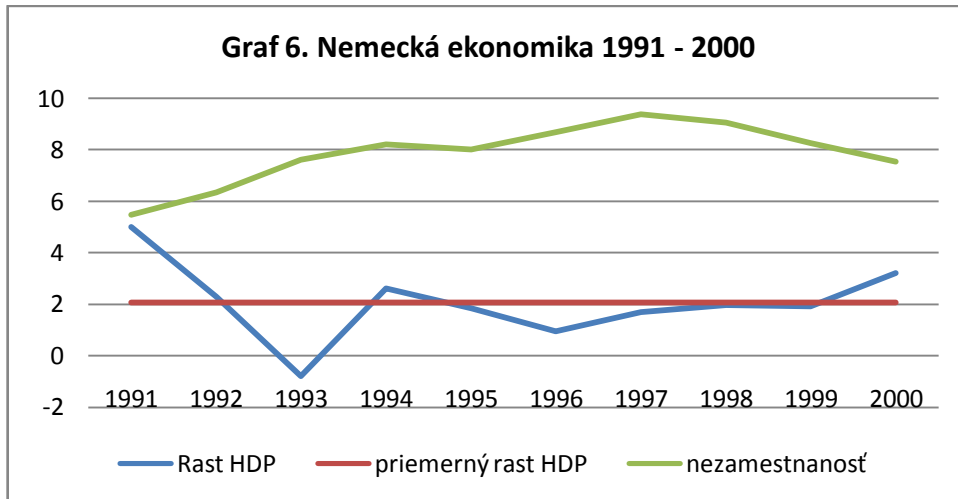
⁹⁷ Nie je možné určiť presnú hranicu, pokiaľ je ešte sociálna politika konformná so sociálne trhovým hospodárstvom a odkiaľ už je prvkom „štátu blahobytu“. Oba koncepty sú definované veľmi voľne a určenie tejto hranice je preto z veľkej časti výsledkom autorovho hodnotenia situácie.

⁹⁸ WOLFRUM, E. *Zdařilá demokracie: dějiny spolkové republiky Německo od jejího počátku až po dnešek*. str. 400

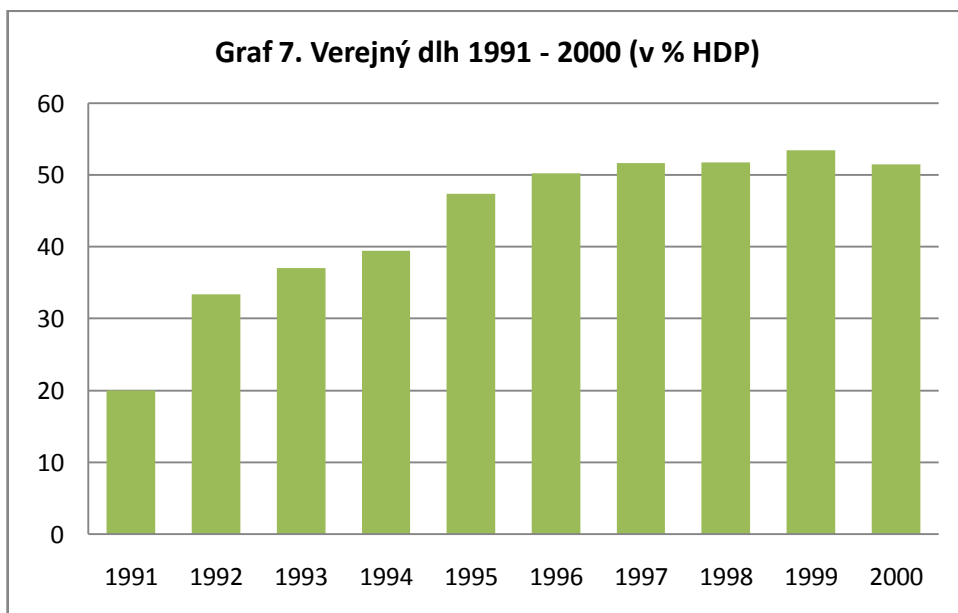
⁹⁹ LEISERING, L. Das deutsche Nachkriegssozialstaat – Entfaltung und Krise eines zentritischen Sozialmodells. In SCHWARTZ H. P (ed.) *Die Bundesrepublik Deutschland: Eine Bilanz nach 60 Jahren.*. Mnichov: Böhlau Verlag, 2008. str. 423-444.

¹⁰⁰ WOLFRUM, E. *Zdařilá demokracie: dějiny spolkové republiky Německo od jejího počátku až po dnešek*. str. 401

originálny koncept sociálne trhovej ekonomiky, zvyšuje sa miera verejného sektoru v ekonomike, sociálna politika navyše stále zaťažuje výdajovú stranu štátneho rozpočtu, čo vyúsťuje v pokračujúce zadlžovanie (graf 6 a graf 7).

Zdroj: *World Economic Outlook database* [databáza online], Washington: IMF, 2011 [citované 17.3. 2011]. Dostupné z URL < <http://www.imf.org/external/data.htm> >

Zdroj: *World Economic Outlook database* [databáza online], Washington: IMF, 2011 [citované 17.3. 2011]. Dostupné z URL < <http://www.imf.org/external/data.htm> >

4. Implikácie pre súčasnú hospodársku politiku

Walter Eucken napísal, že žiadny hospodársky koncept sa nedá celý automaticky premiestniť na iné historické obdobie a iný druh spoločnosti.¹⁰¹ Napriek tomu možno z minulej hospodárskej praxe extrahovať určité základné zásady, ktorými by sa mala moderná hospodárska politika riadiť ak chce využiť prostriedky a sily, ktoré už v minulosti ekonomický úspech priniesli.

V súčasnosti už nie je možné nájsť podmienky kopírujúce tie nemecké na konci 50-tych rokov vo vnútropolitickom ani v medzinárodnom meradle. V tomto období sa najmä v Nemecku spojili viaceré pozitívne faktory a na spustenie hospodárskeho zázraku pravdepodobne stačilo uvoľnenie bariér stavajúcich prekážky trhového mechanizmu. V súčasnosti nie je možné dosiahnuť podobné výsledky pomocou podobných prostriedkov aspoň pokiaľ sa je reč o absolútnych číslach. Ak by sme však nemohli dosiahnuť ani relatívne podobné výsledky bolo by celé štúdium ekonomickej histórie zbytočné. V našom prípade je možné pretransformovať daný koncept na súčasné podmienky, pričom je ale nevyhnutné zachovať hodnotovú základňu tak ako ju formovali zakladatelia systému. Nakoniec aj Alfred Müller-Armack píše: „..., *sociálne trhové hospodárstvo nie je žiaden vývozný artikel, žiadne usporiadanie, ktoré by malo byť prezentované a odporúčané iným krajinám*“¹⁰², v zmysle automatického kopírovania nemeckej politiky. V tejto kapitole sa preto pokúsím určiť základné hospodárskopolitické odporúčania plynúce z konceptu sociálne trhového hospodárstva, ktoré v priebehu ubehnutého polstoročia nestratili platnosť. Ich hlavná časť vyplýva z ordoliberalnej školy, čo nie je prekvapivé keďže práve táto škola sa najviac zameriavala na praktickú hospodársku politiku.

V prvom rade si je treba uvedomiť odlišnosti a podobnosti problémov, pred ktoré boli postavení Alfred Müller-Armack či Ludwig Erhard a pred ktorými sú postavení súčasní ministri hospodárstva či financií. V mojej práci sa budem najviac zameriavať na možnosti aplikácie týchto princípov na stredoeurópsku hospodársku realitu, pretože jej podmienky sú mi najlepšie známe. Prvou úlohou predstaviteľov sociálne trhového mechanizmu, ešte skôr ako mohli vôbec začať uplatňovať svoj koncept v praxi bola obhajoba samotného princípu trhovej ekonomiky proti tendenciám smerujúcich k socialistickému (plánovanému) hospodárskemu usporiadaniu. Je dôležité si uvedomiť nakoľko 50 rokov vývoja ovplyvňuje naše vnímanie plánovaného hospodárskeho systému. „Spoločenský experiment“ so

¹⁰¹ EUCKEN, W. *Zásady hospodárskeho rádu*. str. 244

¹⁰² MÜLLER-ARMACK, A. Die fünf großen Themen der künftigen Wirtschaftspolitik. *Wirtschaftspolitische Chronik*, 1978, Jahrgang 27, Heft 1, S. 9–34. str. 25

socialistickým štátom sa nepodaril a dnes je preto takmer každému ekonomicky vzdelanému jedincovi jasné, že takýto systém nemôže v skutočnosti fungovať. V polovici minulého storočia sa ale v ekonomickej obci viedla vážna diskusia o podobe budúceho ekonomického zriadenia a plánované hospodárstvo bolo vnímané ako legitímny prvok, či dokonca prirodzené vyústenie evolúcie hospodárskych foriem.¹⁰³ Preto je treba oceniť odvahu a analytické myslenie ekonómov, ktorí sa v danom poňatí hospodárskej politiky už vtedy videli nebezpečenstvo pre budúcu úroveň blahobytu. Navyše sa ale situácia komplikuje otázkou „stupňa liberalizácie“ trhového mechanizmu. Alfred Müller-Armack veľakrát zdôrazňoval odlišnosť sociálne trhovej ekonomiky od ekonomiky *laissez-faire*. Práve hľadanie toho správneho „kompromisu“ priveľmi neškrtiaceho súkromnú iniciatívu ale zároveň umožňujúceho dosah štátnej moci na oblasti, v ktorých je táto kontrola želaná bolo jeho hlavnou úlohou ako tvorcu hospodárskej politiky. V súčasnosti už niet pochyb o nadradenosti trhového hospodárstva, ale otázka „stupňa liberálnosti“ je stále aktuálna.

Ďalším problémom spájajúcim éru Alfreda Müllera-Armacka s súčasnosťou je otázka hospodárskeho rastu. Na spomalenie rastu, ktoré sa objavilo v Nemecku v 60-tych a 70-tych rokoch, reaguje Müller-Armack varovaním pred ilúziou schopností štátu (zastúpených byrokraticmi a politikmi) zvládnuť plánovaný ekonomický vzostup. Otázka trvalého hospodárskeho rastu a možností jeho štátnej kontroly je ďalšia oblasť, v ktorej je možné nájsť podnety v koncepte sociálne trhovej ekonomiky. Ale existujú aj ďalšie príklady, napríklad ochrana životného prostredia alebo podpora vzdelávania obyvateľstva.

Celkovo som z pôvodného konceptu vybral 5 hlavných zásad, ktoré možno prebrať a preniesť do súčasnosti. S meniacim sa charakterom problémov sa mení aj dôležitosť jednotlivých princípov a aj opatrenia z nich plynúce.

4.1 Podpora individuality

Kapitalizmus je hospodársky systém založený na individualite. V tomto bode chcem ale naznačiť okrem „užšieho“ poňatia individuality aj poňatie „širšie“. V „užšom“ zmysle je možné stotožniť individuálnu iniciatívu s podporou samostatnej (väčšinou podnikateľskej) aktivity. Podnikateľ má v tomto smere jednu z najdôležitejších funkcií – spočíva v reformovaní alebo revolučnom premieňaní vzorcov výroby pomocou doposiaľ nevyskúšaných technologických možností produkcie nových výrobkov alebo produkcie už

¹⁰³ napr. MARX, Karl. *Kapitál I.* (Kapitál bol napísaný podstatne skôr ale v tomto období bol živo diskutovaný) alebo SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*,

zavedených výrobkov novými metódami. Podnikateľa teda možno chápať ako „motor“ ekonomického rastu¹⁰⁴. Jeho ziskom motivované konanie uvádza do chodu jedinečné kreatívne schopnosti, ktoré neustále nachádzajú nové investičné príležitosti a tým uspokojujú ďalšie ľudské potreby. Opatrenia smerujúce k podpore individuality potom zahŕňajú napríklad odstránenie prekážok brániacich rozvoju podnikateľských zámerov najmä v malom a strednom rozsahu. Do tejto kategórie spadá napríklad nastavenie daňového systému. Progresívna daň z príjmu znevýhodňuje iniciatívnejších podnikateľov. Pružnejší zákonník práce im na druhej strane umožňuje jednoduchšie prispôbiť svoju výrobnú kapacitu výkyvom dopytu. Takéto opatrenia sú však v určitom zmysle veľmi citlivými, pretože zároveň patria do sociálnej oblasti. Každý krok prispievajúci k liberalizácii trhového mechanizmu vedúci skrz stratu sociálnych výdobytkov zamestnancov je v praxi veľmi náročný. Navyše jeho zavedenie môže byť, v závislosti na subjektívnych preferenciách dokonca vnímané ako zníženie spoločenského blahobytu. Existujú ale aj oblasti, v ktorých je v tejto otázke pomerne jednoducho dosiahnuť zhodu. Ide tu predovšetkým o odstránenie nadbytočnej byrokratickej záťaže či podpora vzdelávania v rámci zvyšovania kvalifikácie, či výstavbu vhodnej infraštruktúry.

Podľa môjho názoru môžeme navyše identifikovať „širšie“ poňatie individualistického zmýšľania, vychádzajúceho v rámci sociálne trhovej ekonomiky z Müller-Armackovho konceptu druhej fázy. V tomto prípade mám na mysli formovanie vzorcov správania, hodnotového rebríčka a ostatných prvkov spadajúcich pod termín *neformálne inštitúcie*. Konkrétne v stredoeurópskom regióne sa tieto vzorce vyvíjali veľmi nešťastne. V období po páde komunistického režimu chýbal príslušný inštitucionálny rámec k zvládnutiu úlohy stojacej pred novovzniknutou podnikateľskou triedou. Nasledovanie výlučne ziskového motívu konania viedlo v mnohých prípadoch k neetickým výsledkom, ktorých negatívne dopady na dôveryhodnosť kapitalistického systému v očiach väčšiny obyvateľstva boli ešte zvýraznené absenciou funkčného legislatívneho rámca schopného sa s protispoločenským správaním vysporiadať. Hoci sa v tomto smere postupne podarilo zlepšiť formálne inštitúcie, tie neformálne vo vývoji (v porovnaní s vyspelými európskymi krajinami) ešte stále zaostávajú¹⁰⁵. A oba druhy ovplyvňujú ako skutočný stav spoločnosti tak aj samy seba navzájom.¹⁰⁶ Dedičstvo komunistickej minulosti spolu so skúsenosťami z obdobia

¹⁰⁴ SCHUMPETER, J. A. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. str. 150

¹⁰⁵ GERŠL, A. *Development of formal and informal institutions in the czech republic and other new EU member states before their EU entry: did the EU pressure have impact?* Prague Economic Papers 1-2006. Dostupné na: <http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=pep&pdf=278.pdf> [citované 9.5.2011]

¹⁰⁶ NORTH, D.C. Vývoj ekonomické výkonnosti v čase. In *Politická ekonomie* 4/1994 s. 441-583. str. 442

transformácie podľa môjho názoru vytvorili v našom regióne spoločenské prostredie, v ktorom je hodnotová sústava vychýlená smerom k finančnému ohodnoteniu na úkor morálnych a etických zásad. Preto je napríklad v súčasnosti bežným javom, že sa jedinci podozrievaní (a často aj usvedčení) z trestnej činnosti v ekonomickej oblasti môžu tešiť zo štatútu spoločensky uznávaných osôb. Takáto sústava hodnôt musí znižovať všeobecný spoločenský prospech, pretože tieto názory ovplyvňujú každého člena spoločnosti, nevyvímajúc politickú reprezentáciu disponujúcu možnosťami využiť spoločné zdroje na súkromné obohatenie. Pokiaľ sa nezmení väčšinová sústava hodnôt, nemôže byť boj proti javom ako sú korupcia a klientelizmus úspešným. Očakávať v takejto situácii príchod politických zastupiteľov schopných úspešne sa postaviť proti vyššie menovaným problémom alebo zvýšiť úroveň politickej kultúry je podľa môjho názoru utópiou.

Medzi základné zložky „širšieho“ poňatia individualistického motívu patrí napríklad podpora občianskeho povedomia, vzdelania a priamej zodpovednosti za vlastné životné prostredie¹⁰⁷. Vzdelanie je v tomto smere najdôležitejším faktorom, pretože práve ono buduje vzťah k ostatným prvkom. Na rozdiel od „užšieho“ poňatia tu ale nehovorím o vzdelávaní ako o podmienke vyššej kvalifikácie v pracovnom procese. Môj návrh je skôr zameraný na zvyšovanie „kvalifikácie“ v občianskom procese. Tento proces je sčasti automaticky prepojený s prvým prípadom, teda s prípravou na vstup na pracovný trh. Absolventi vysokých škôl majú v priemere vyšší príjem a tým pádom aj absolútne vyššie daňové odvody ako menej vzdelaní jedinci. Preto sú náchylnejší viac sledovať kam ich prostriedky smerujú. Navyše už sa nestanú jednoduchými terčmi populistického politického boja. V tomto ohľade je v súčasnej spoločnosti nastavený pozitívny trend rastúcej vzdelanosti, sčasti reformujúci neformálne inštitucionálne správanie. Tento trend by ešte mohol byť posilnený napríklad väčším dôrazom na vzdelávanie v spoločenských vedách. Čo sa týka budovania občianskeho povedomia a zodpovednosti za vlastné životné okolie, vhodným nástrojom by mohla byť podpora občianskych spolkov a neziskových organizácií.

Zastávam názor, že stredoeurópske spoločnosti v tomto smere zaznamenali určitý pokrok. Dosiahnuť úroveň „západných štátov“ však vyžaduje dlhší čas, pretože inštitucionálne zázemie sa mení iba pozvoľne.

¹⁰⁷ Pod pojmom „životné prostredie“ v tomto prípade rozumiem všetky zložky prostredia – teda ekologickú, kultúrnu, sociálnu,...

4.2 Stabilita cenovej hladiny

Cenová stabilita je nevyhnutnou podmienkou správne pracujúceho cenového mechanizmu a ďalším prostriedkom sociálne trhového hospodárstva nachádzajúcim uplatnenie v modernej ekonomike. Navyše je v sociálne trhovom hospodárstve vnímaná ako ďalší druh sociálnej politiky – „*Ďalšie, dotknutými často ani raz nespomenuté asociálne prerozdeľovanie leží v kradmom znehodnotovaní našej meny.*“¹⁰⁸ Pri hľadaní monetárnej politiky zastáva sociálne trhové hospodárstvo potrebu prísnej regulácie, ktorej hlavným znakom by bol vznik centrálnej autority. Práve v Nemecku mala takáto politika silnú podporu v dôsledku skúseností s medzivojnovou hyperinfláciou ale aj s Hitlerovou politikou lacných, ale ničím nekrytých peňazí, ktoré sa pomocou všeobecného zmrazenia cien a miezd postarali o vypuknutie tzv. „skrytej inflácie“¹⁰⁹ Teda nerovnováha medzi obeživom a skutočným produktom ekonomiky sa objavila v narastajúcom previse kúpnej sily, ktorý ďalej vedie k „*osobnej nezainteresovanosti pracujúcich, podnikateľov, remeselníkov a roľníkov na bezprostrednom výnose svojej práce necháva vzniknúť nekontrolovateľný výmenný obchod.*“¹¹⁰ V koncepcii A. Müller-Armacka neboli peniaze bežným statkom, ktorého produkcia by sa mala riadiť voľnými trhovými zákonmi. V Nemecku sa preto vytvorila autorita zodpovedná za menovú politiku, ale zároveň čo najmenej závislá od momentálnej vlády. Táto tradícia sa neskôr preniesla aj do celoeurópskej mierky. Nezávislé centrálné bankovníctvo sa v Európe, náš región nevynímajúc, stalo bežnou praxou¹¹¹. Monetárna stabilita je významnou podmienkou vzniku fungujúceho trhového mechanizmu. Povzbudzuje dôveru vo finančný systém a umožňuje trhovým aktérom plánovať na dlhšie obdobia, čo je nevyhnutné pre nárast investičnej aktivity. Úlohou monetárnej autority, založenej na koncepte sociálne trhového hospodárstva pri riešení vyššie uvedených problémov je teda nepodliehať tlaku vlády, teda nevyvíjať snahu o zníženie štátneho zadĺženia pomocou tlačenia nových peňazí a podporu hospodárskeho rastu pomocou monetárnej politiky brať ako druhoradý cieľ. Dlhodobá stabilita peňazí je dôležitejšia ako vyhladenie (relatívne) krátkodobých cyklov.

¹⁰⁸ MÜLLER-ARMACK, A. Der Moralist und der Ökonom: zur Frage der Humanisierung der Wirtschaft. In *Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte*. str. 223

¹⁰⁹ SPRENGER, B. – HERZOG, B. *Währungsreform und Soziale Marktwirtschaft*. Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2008. str.8

¹¹⁰ MÜLLER-ARMACK, A. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. In *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik : Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration*. str. 160

¹¹¹ „*Národná banka Slovenska je nezávislá centrálna banka Slovenskej republiky*“ Ústava Slovenskej republiky, článok 56. Dostupné na: <http://www.government.gov.sk/data/files/6486.pdf> [citované 9.5.2011]. Prípadne: „*Česká národní banka je ústřední bankou státu. Hlavním cílem její činnosti je péče o cenovou stabilitu; do její činnosti lze zasahovat pouze na základě zákona.*“ Ústava ČR, článok 98. Dostupné na: <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml> citované [9.5.2011]

4.3 Politika podporujúca súťaž

Ďalším prostriedkom sociálne trhového hospodárstva nachádzajúceho uplatnenie aj v súčasnej praxi je politika ochrany hospodárskej súťaže. V Müller-Armackovom poňatí je riešenie tohto problému postavené na ordoliberalnej tradícii charakterizovanej známou Euckenovou vetou - Moc sa nedá kontrolovať väčšou koncentráciou moci. Preto sa vládna politika musí snažiť skôr predchádzaniu vzniku subjektov disponujúcich mocou vytlačiť z trhu konkurenčné prostredie. Potencionálna regulácia odvetvia s narušeným súťažným usporiadaním je v praxi veľmi náročná, pretože dohliadajúci úrad nemá žiadnu, od regulovaného podniku nezávislú, možnosť získať informácie potrebné k identifikácii jej zneužitia a navyše koncentrovaná moc, ktorou by tento úrad disponoval bola veľkým lákadlom pre podniky vplývať (väčšinou nelegálne) na konkrétnych úradníkov v snahe zabezpečiť si možnosť manipulovať s ich rozhodnutiami v svoj prospech.

Tento princíp je tiež častým modelom moderných úradov na ochranu hospodárskej súťaže. V rámci legislatívy boli prijaté zákony stavajúce správanie sa vedúce k monopolizujúcim tendenciám do ilegality (napr. zákaz kartelových dohôd). V odvetviach s prirodzeným monopolom sa uskutočnili zásahy meniace štruktúru odvetvia tak, aby tu bolo možné zaviesť konkurenciu (napr. oddelenie rozvodnej siete pre elektrickú energiu od podniku elektrinu predávajúceho). Ale v boji proti výhodám firiem z nekonkurenčného odvetvia boli prijaté aj prostriedky priamo protichodné voči sociálne trhovému hospodárstvu. Na mysli mám štátne vlastníctvo týchto podnikov. Vo svetle skúseností sa táto forma kontroly javí byť nevýhodná. V minulosti (90-te roky) boli štátne podniky obeťou korupcie a plytvania zdrojmi.¹¹² Ich podpora je ďalšou záťažou pre štátny rozpočet a teda prispieva k zadlžovaniu krajiny. Navyše štátne podniky nie sú efektívne, často mrhajú zdrojmi a teda viažu výrobné faktory danej krajiny v relatívne neproduktívnom odvetví, čo má negatívny vplyv na budúci hospodársky rast. Na druhej strane kontrola vzniku kartelu alebo monopolu v odvetví síce tiež môže byť predmetom lobistických praktík ale správna legislatíva zaručujúca ilegality tohto hospodárskeho usporiadania následne doplnená vhodnými stimulmi pre ohlásenie tohto

¹¹² Platia tu prakticky tie isté podmienky ako pri podnikoch v socializme. Štátom poverený manažment vedie podnik, ktorému prakticky nehrozí bankrot, pretože v prípade núdze bude sanovaný štátnym rozpočtom. V našich kultúrnych podmienkach prevláda model odmeňovania samotným manažmentom, ktorý je navyše prepojený na momentálne vládnu politickú stranu a tým pádom závisí jeho zotrvanie v pozícii viac na výsledku parlamentných volieb ako na jeho výkonnosti. Vedomie dočasnosti a slabý vzťah medzi hospodárskym výsledkom a výškou mzdy vytvára silný motív previesť finančné prostriedky podniku do súkromného vlastníctva manažmentu – tzv. „*tunelovanie*“.

procesu značne znižuje možnosti praktického využitia hospodárskej moci s týmto usporiadaním viazanej.¹¹³

4.4 Sociálne opatrenia v zhode s trhovým mechanizmom

Princíp sociálneho zabezpečenia je pevnou súčasťou sociálne trhového hospodárstva a zostáva jednou z hlavných funkcií vlády aj v súčasnosti. Ale problematickým bodom v koncepte sociálne trhového hospodárstva je fakt, že tento princíp nie je v originálnych prácach Müller-Armacka nikde detailne rozpracovaný. Hovorí sa iba o zásadách, ktoré je nevyhnutné dodržiavať v snahe nájsť správny kompromis medzi výsledkom trhového hospodárstva a zabezpečenia sociálnych istôt. V priebehu posledného polstoročia sa preto tento koncept v závislosti na momentálnych okolnostiach stal predmetom rôznych interpretácií a modifikácií vedúcich k forme, ktorú dnes nazývame „štát blahobytu“. Takto sa zo sociálnej politiky vytratil dôraz kladený na s trhom konformné opatrenia, ktoré vyzdvihovali Müller-Armack spolu s Erhardom.

V súčasnosti musia stredoeurópske ekonomiky v sociálnej politike stále čeliť stavom rozdelenia bohatstva nekonzistentným s celospoločensky vnímaným optimálnym výsledkom. Ak ale chceme bojovať proti týmto nedostatkom doktrínou sociálne trhového hospodárstva je, tam kde je to možné, nevyhnutné prijímať iba opatrenia priamo nedeformujúce cenový mechanizmus. V tomto ohľade je nevhodnou napríklad regulácia nájomného. Vede totiž k nižším ziskom v stavebnom priemysle, čo následne vedie k nižšej stavebnej aktivite. Nižšia stavebná aktivita sa odrazí v náraste vzácnosti bytových priestorov, ktorá by mala byť v podmienkach slobodného trhového hospodárstva reflektovaná nárastom cien podporujúcim budúcu stavebnú aktivitu a po krátkom období stabilizáciu nájomného. Štátny zásah formou regulácie celý proces zastaví a zakonzervuje v nevhodnom stave. Liberalizácia cien bývania ale tiež môže priviesť sociálne neudržateľný stav. Výhoda liberálneho prístupu však tkvie v tom, že zatiaľ čo regulácia nastoľuje neželaný stav automaticky, v našom prípade je tento stav iba možnosťou. A sociálne trhovému hospodárstvu umožňuje využitie iných prostriedkov, nenarúšajúcich cenový mechanizmus schopných neželaný stav odstrániť. Riešením by mohol byť napríklad príspevok na bývanie vyplácaný vo forme sociálnej dávky alebo určitý druh štátnej garancie prípadne úprava legislatívy zvyšujúca dostupnosť hypotekárnych úverov.¹¹⁴

¹¹³ Viac o tejto téme hovoria ekonomické koncepty teórie hier

¹¹⁴ Úprava dostupnosti úverov ale musí byť opäť vedená v súlade s cenovým mechanizmom, teda by sa mala sústreďovať na zmenu podmienok ovplyvňujúcich úrokovú mieru namiesto príkazov priamo upravujúcich výšku úroku. Takto by sme iba preniesli nerovnováhu z jedného trhu na druhý.

4.5 Vzájomná závislosť všetkých oblastí kontrolovaná štátom (tvorba legislatívneho rámca v súlade s ordoliberalnými odporúčaniami)

Posledným prvkom sociálne trhového hospodárstva ktorého využitie má v súčasnosti svoje opodstatnenie je uvedenie si interdependencie všetkých oblastí spoločenského života. Táto požiadavka má základ v ordoliberalnom myslení. Alfred Müller-Armack sa snažil koncept sociálnej trhovej ekonomiky preniesť zo sféry hospodárskej politiky na spoločenskú politiku, tak aby boli všetky štátne vplyvy vo všetkých sférach spoločnosti, v ktorých má štát možnosť ovplyvniť realitu navzájom konzistentné. Každý vládou prijatý zákon má šancu ovplyvniť správanie ekonomických aktérov a preto je veľmi dôležité zvažovať každý aspekt novej legislatívy.

Záver:

Ohľadom štúdia ekonomickej histórie Zdeněk Tůma napísal: „*Nikto by totiž neměl pochybovat o tom, že studiem vzniku a vývoje ekonomického myšlení, studiem otázek, které si ekonomická věda kladla, a způsobů, jakými na ně odpovídala, lze získat lepší představu o tom, z jakých zdrojů se současné ekonomické teorie vyvinuli a proč mají právě tu podobu, kterou známe.*“¹¹⁵ Práve tento cieľ som sa snažil dosiahnuť. V mojej práci som sa zameril na ako na určenie priameho vplyvu starších ekonomických doktrín tak aj na dôvody a spôsoby obmeny niektorých ich prvkov v koncepte sociálne trhového hospodárstva. Zároveň som sa pokúsil ukázať aký vplyv má Müller-Armackova doktrína na modernú hospodársku politiku. Verím, že tento vplyv je stále aktuálny. Dôkazom môjho tvrdenia môže byť veta z Ústavy SR: „*Hospodárstvo Slovenskej republiky sa zakladá na princípoch sociálne a ekologicky orientovanej trhovej ekonomiky.*“¹¹⁶

Pri písaní som sa vo väčšej miere zameril na teoretický aspekt, empirickejšie vedená analýza vplyvu konceptu na nemeckú ekonomiku by mohla byť ďalším predmetom výskumu. Ako zaujímavý príklad teórie, ktorá sa dá empiricky testovať možno uviesť Abelshauserov výklad hospodárskeho zázraku nazývajúci ho bežnou povojnovou rekonštrukciou s nulovou pridanou hodnotou sociálne trhového hospodárstva.

¹¹⁵ TŮMA, Z. Úvodní zamyšlení o autorovi a knize [předslov] In SOJKA, M. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha:Havlíček Brain Team, 2010. s. 11-14.

¹¹⁶ Ústava Slovenskej republiky, článok 56. Dostupné na: <http://www.government.gov.sk/data/files/6486.pdf> [citované 9.5.2011].